

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра фінансів та економічної безпеки

06-03-296М

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни
«Технологія діяльності аналітиків та обліково-аналітичне
забезпечення фінансово-економічної безпеки»
для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Управління фінансово-
економічною безпекою» спеціальності 073 «Менеджмент»
(Управління фінансово-економічною безпекою)
денної та заочної форм навчання

Рекомендовано науково-
методичною
радою з якості ННІ економіки та
менеджменту
Протокол № 5 від 27.04.2021 р.

Рівне – 2021

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Технологія діяльності аналітиків та обліково-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за освітньо-професійною програмою «Управління фінансово-економічною безпекою» спеціальності 073 «Менеджмент» (Управління фінансово-економічною безпекою) денної та заочної форм навчання [Електронне видання] / Шило Ж. С. – Рівне : НУВГП, 2021. – 88 с.

Укладач: Шило Ж. С., к.е.н., доцент кафедри фінансів та економічної безпеки.

Відповідальна за випуск: Ляхович О. О., в.о. завідувача кафедри фінансів та економічної безпеки, к.е.н., доцент.

Керівник групи забезпечення: Ляхович О. О., к.е.н., доцент кафедри фінансів та економічної безпеки

© Шило Ж. С., 2021
© НУВГП, 2021

ЗМІСТ

Загальні вказівки.....	4
Зміст основних тем навчальної дисципліни «Технологія діяльності аналітиків та обліково-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки».....	6
Тема 1. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділу аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.....	6
Тема 2. Сутність аналітичної складової інформаційно-аналітичної діяльності з питань фінансово-економічної безпеки	12
Тема 3. Сутність і завдання технології діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки	27
Тема 4. Технологія інформаційно-аналітичної діяльності у сфері фінансово-економічної безпеки	31
Тема 5. Техніка моніторингу та критерії оцінки результатів підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства	44
Тема. 6. Сучасні технології проведення аналітичної роботи в галузі фінансово-економічної безпеки підприємств	54
Тема 7. Методика підготовки інформаційно-аналітичних продуктів в системі ФЕБ	64
Тема 8. Діагностика небезпек, загроз та ризиків у фінансово економічній сфері	73
Список рекомендованої літератури.....	87

Загальні вказівки

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Технологія діяльності аналітиків та обліково-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки» розрахований для надання допомоги здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 073 «Менеджмент» (Управління фінансово-економічною безпекою) денної та заочної форм навчання для виконання самостійних, практичних завдань, написання рефератів, здачі змістових модулів та підсумкових тестів у Навчально-науковому центрі незалежного оцінювання знань.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування у майбутніх управлінців з фінансово-економічної безпеки системи спеціальних знань з організації та технології системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств та діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки.

Предметом вивчення дисципліни є визначення основних понять та сутності технології діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки; набуття практичних навичок для моделювання управлінських процесів у системі економічної безпеки підприємств в умовах невизначеності; формування вмінь творчого пошуку шляхів ефективності реалізації стратегії економічної безпеки підприємства.

Використовуються такі методи викладання та технології: тренінги, обговорення, навчальні дискусії, презентації, ситуаційні дослідження.

В даних методичних розробках розкривається зміст тем навчальної дисципліни «Технологія діяльності аналітиків та обліково-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки», наводиться перелік літератури до вивчення по кожному розділу курсу та список рекомендованої літератури для самостійного вивчення.

Розроблений курс включає такі загальні та спеціальні компетентності:

ЗК01. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК03. Навички використання інформаційних та комунікаційних технологій.

ЗК07. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК08. Здатність виявляти, вирішувати проблеми, приймати обґрунтовані рішення.

СК02. Здатність встановлювати цінності, бачення, місію, цілі та критерії, за якими організація визначає подальші напрями розвитку, розробляти і реалізовувати відповідні стратегії та плани.

СК09. Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати їх реалізацію.

СК11. Здатність і готовність здійснювати організацію та управління фінансово-економічних процесів та їх відповідності щодо загальної стратегії та тактики фінансово-економічної безпеки.

СК13. Здатність застосовувати професійні знання і практичні навички для розробки та опрацювання процедур аналізу щодо забезпечення високого рівня фінансово-економічної безпеки.

СК14. Здатність до використання інформаційно-аналітичного інструментарію дослідження змін у стані фінансово-економічної безпеки з використанням сучасних знань про методи, технології та інструменти аналізу, моделювання та оцінювання економічних процесів та явищ.

Програмні результати навчання наступні:

ПР01. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний і аналітичний інструментарій для управління в непередбачуваних умовах.

ПР02. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.

ПР06. Мати навички прийняття, обґрунтування та забезпечення реалізації управлінських рішень в непередбачуваних умовах, враховуючи вимоги чинного законодавства, етичні міркування та соціальну відповідальність.

ПР08. Застосовувати спеціалізоване програмне забезпечення та інформаційні системи для вирішення задач управління організацією.

ПР13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).

ПР14. Використовувати фундаментальні закономірності розвитку комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства у поєднанні з дослідницькими інструментами для здійснення професійної та наукової діяльності.

ПР17. Застосовувати професійні знання і практичні навички для розробки, моніторингу та управління системою фінансово-економічної безпеки підприємств, установ та організацій.

ПР18. Здійснювати діагностику і моделювання систем безпеки суб'єктів господарювання.

ПР19. Застосовувати поглиблені знання у сфері оцінки зовнішні та внутрішніх загроз, ризиків, небезпек при проектуванні комплексних систем безпеки.

ПР20. Застосовувати інструментарій антикризового фінансового управління з метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств, установ, організацій.

**Зміст основних тем навчальної дисципліни
«Технологія діяльності аналітиків та обліково-аналітичне
забезпечення фінансово-економічної безпеки»**

**ТЕМА 1. Нормативно-правове забезпечення діяльності
підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної
безпеки підприємства**

ПЛАН

1. Структура та зміст документів, що регламентують діяльність підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Об'єкти організації та способи технології аналітичного процесу.
3. Аналітичні номенклатури їх організація та обробка показників у системі фінансово-економічної безпеки.
4. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

1. Фінансово-економічна безпека підприємства є складною системою, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності.

Вона включає дві складових:

Фінансову безпеку – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне

функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Економічну безпеку - це стан захищеності виробничо-комерційної діяльності, при якому забезпечується дотримання його стійких економічних інтересів як системи, що самоорганізовується та саморозвивається і здатна запобігти при цьому виникненню і впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Для аналізу фінансово-економічної безпеки застосовують **системний підхід**, який передбачає розгляд економіко-виробничої діяльності підприємства як багаторівневої структурної системи.

Таким чином, **фінансово-економічна безпека** підприємства, з одного боку, є системою, елементами якої є такі складники, як ліквідність, рентабельність, фінансова стійкість тощо, а, з іншого боку, вона є підсистемою економіко-виробничої системи підприємства (за горизонтальною структурою) або складовим елементом фінансової безпеки держави (за вертикальною структурою). Тому теоретичною основою дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є **системний (комплексний) аналіз**.

Для проведення такого аналізу створюється **підрозділ аналітичного** забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Основними нормативно правовими документами для забезпечення діяльності підрозділу аналітичного забезпечення економічної безпеки є:

- Конституція України;
- закони та постанови Верховної Ради України;
- укази Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- інші нормативно-правові документи, що стосуються сфери фінансово-економічної безпеки.

Аналітичний підрозділ з питань фінансово-економічної безпеки виконує наступні завдання:

1. Забезпечує підготовку документів, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо діяльності підприємств в умовах реальних і потенційних загроз і небезпек.

2. Розроблює проекти наказів, положень, інструкції щодо організації діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної

безпеки та інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки.

3. Визначає та оцінює стан і рівень фінансово-економічної безпеки свого підприємства, партнерів і конкурентів.

4. Здійснює всі види інформаційного, аналітичного та обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства.

5. Розроблює аналітичні документи за якими здійснюється оцінка стану та надаються пропозиції щодо діяльності підприємства в умовах загроз, небезпек, рекомендації щодо їх зниження.

Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки повинен знати:

1. Функції, загальні принципи побудови та організації діяльності комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства;

2. Методи проведення аналітичних досліджень;

3. Технології, форми та методи діагностування небезпек, загроз і ризиків, критерії їх оцінювання на підприємстві;

4. Механізми інформаційно-аналітичного забезпечення управління системою фінансово-економічної безпеки;

5. Порядок організації проведення контролю та оцінки рівня фінансово-економічної безпеки.

Основними документами, які необхідні для проведення фінансово-аналітичної роботи є:

- Баланс (форма №1);
- Звіт про рух грошових коштів (форма №2);
- Звіт про фінансові результати (форма №3);
- Звіт про власний капітал (форма №4);
- Примітки до фінансових звітів, статистична звітність, дані бухгалтерського обліку, що стосуються аналізу фінансово-економічних показників.

2. Аналіз як галузь діяльності людей виробляє інформацію, яка має свою технологію. Тому аналіз діяльності підприємств у галузі фінансово-економічної безпеки – надає інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи фінансово-економічної безпеки та показує технологію його проведення.

Централізованими в цій технології є:

- збір;
- обробка;
- передача;
- видача інформації.

На сучасному етапі існують 4 способи обробки і переробки інформації:

- ручний;
- механізований;
- автоматизований;
- автоматичний.

При ручному способі інформація оброблюється працівником апарату управління.

При механічному способі інформація оброблюється при допомозі технічних засобів.

При автоматизованому способі основу складають ЕОМ, які виконують найбільш трудомісткі роботи по обробці потоків інформації.

При автоматичному способі, який носить чисто машинний характер, збір, обробка і видача інформації проводиться за допомогою програмних пристроїв.

Правильність проведення аналітичного процесу з питань фінансово-економічної безпеки передбачає виконання таких робіт:

- складання плану проведення аналітичної роботи з питань фінансово-економічної безпеки, в якому вказується перелік питань, що підлягають аналізу, строки і відповідальні за виконання або проведення робіт.
- перевірка достовірності інформації;
- вибір методики аналізу тих чи інших показників, які використовують в галузі фінансово-економічної безпеки підприємств;
- обробка аналітичної інформації та підрахунок резервів росту ефективності виробництва;
- складання аналітичних записок, формування висновків, в яких наводяться пропозиції для усунення виявлених недоліків.

Якщо всю цю послідовність робіт, що входить в склад аналітичного процесу фінансово-економічного забезпечення,

представити у вигляді етапів, то перший розрахунковий етап буде включати П.1 - П.3, основний П.4-П.5. заключний П.6.

3. В економічному аналізі **під аналітичною номенклатурою** - розуміють складний перелік даних, передбачених в планах, нормах, нормативах, кошторисах, фактично врахованих і тих, що характеризують господарські явища і процеси.

Аналітичні номенклатури формуються в різних показниках господарської діяльності:

- натуральні і вартісні;
- фактичні, базові, нормативні за звітний період;
- фактичні і базові за фактичний період.

В процесі аналізу показників фінансово-економічної безпеки формуються і використовуються три види номенклатури:

- первинна або вихідна - джерела фактичних, облікових і планових даних;
- проміжні, які не являють собою результати порівняння даних і відносні числа;
- заключні або підсумкові - аналітичні характеристики, що даються у висновках і пропозиціях по результатах аналітичних досліджень.

Організація аналітичної розробки показників фінансово-економічної безпеки підприємства включає такі роботи:

- розробку аналітичної номенклатури, тобто системи аналітичних показників;
- розробку та вибір методики обчислення показників;
- визначення логічної послідовності обробки даних;
- розробка форм, таблиць і графіків руху аналітичної інформації;
- забезпечення комплексу робіт, що виконуються на етапі аналітичної обробки інформації, який полягає у перетворенні вихідної інформації в кінцеву шляхом логічних і обчислювальних операцій.

4. Комплексність, глибина і ефективність аналізу в галузі фінансово-економічної безпеки залежить від обсягу та якості інформації, що використовується.

Інформація - це впорядковані повідомлення про господарські явища і процеси, що відбуваються на підприємстві, сукупність певних даних і знань про них. Вона може бути виражена за допомогою букв,

цифр та інших знаків. Носії інформації діляться на машинні та безмашинні.

За якісною та компетентною роботою необхідна певна кількісно-обмежена інформація. Нестача інформації не дає змоги одержати повне уявлення про стан досліджуваного об'єкта, доводиться інтуїтивно доповнювати її можливими варіантами. Надмірна кількість інформації заважає швидкості обробки і осмислення, вимагає додаткових витрат часу і праці, не завжди вдається вичислити головне, вловити закономірності та тенденції, встановити причинно-наслідкові зв'язки, внаслідок чого можливі хибні висновки, необґрунтовані рекомендації. Найкращий вихід з даного положення - комп'ютеризація, автоматизована система управління (АСУ), впровадження автоматизації робочих місць (АРМ).

В процесі проведення аналізу використовують такі носії інформації:

- фактичні або нормативні дані;
- дані бухгалтерії або оперативного обліку
- бухгалтерська або статистична звітність;
- позаоблікові дані - дані спеціальних обстежень, акти ревізій, технічні та технологічні документи матеріально-виробничих нарад;
- розрахункові аналітичні таблиці;
- пояснювальні записки до річного звіту, різні довідки і заключення.

Для того, щоб забезпечити раціональний рух потоку інформації в аналітичному процесі, **необхідно дотримуватись таких принципів:**

- виявлення інформаційних потреб і визначення способів найбільш ефективного задоволення цих потреб;
- об'єктивне відображення господарських фактів, єдність інформації різних джерел;
- усунення дублювання інформації;
- передбачити можливість всесторонньої комп'ютерної обробки аналітичної інформації.

Відібрані для використання джерела інформації підлягають інформативній (технічній) та суттєвій (логічній) перевіркам:

- правильність оформлення документів, звітів з точки зору наявності та заповнення реквізитів таблиць, підписів;
- перевірка арифметичних сум, підсумків;
- відповідність цифр, перенесених з інших документів і попередніх років;

- погодженість цифр у різних формах;
- погодженість взаємозалежних величин.

При суттєвій перевірці встановлюють:

- доброякість матеріалів;
- їх відповідність об'єктивній дійсності;
- можливість використання для аналізу.

ТЕМА 2. Сутність аналітичної складової інформаційно-аналітичної діяльності з питань фінансово-економічної безпеки

ПЛАН

1. Сутність поняття «аналітика» в системі фінансово-економічної безпеки
2. Суб'єкти аналітичної діяльності та їх класифікація.
3. Класифікація аналітичної діяльності в системі фінансово-економічної безпеки.
4. Інформаційна аналітична діяльність (ІАД) з питань фінансово-економічної безпеки.
5. Алгоритм процесу ІАД в системі ФЕБ.

1. Слово «аналітика» походить від грецького слова «**analytike**», що в перекладі означає мистецтво аналізу; мистецтво розчленовування понять, початків, елементарних принципів, за допомогою яких міркування набувають доказового характеру.

Поняттям «аналітика» Аристотель позначив розділ логічної науки, присвячений строгим силогістичним розміркуванням.

За І.Кантом, трансцендентальна аналітика суть розчленовування самої здатності розуму - виділяє «елементи чистого розсудливого пізнання, без котрих взагалі немислимий жоден предмет». Існує й технічне трактування цього слова - як область вивчення властивостей геометричних об'єктів - крапок, ліній, поверхонь і тіл - засобами алгебри за допомогою методу координат.

Пізніше поняття «аналітика» стало використовуватися в логіці у значенні способу вирішення питання від наслідків до початків, від дії або явищ до причин. Аналітик, у свою чергу, є фахівцем, здатним вирішувати завдання аналітики. На сьогоднішній день у зв'язку з глобальною інформатизацією сфер діяльності людини аналітики стають все більш і більш затребуваними

Термін «аналітика» включає два змісти.

1. Під аналітикою розуміють, насамперед, галузь діяльності, що стрімко розвивається і базується на одержанні інформації за допомогою аналітичних методів для потреб практичної діяльності. Аналітика в цьому аспекті виступає як діяльність із виробництва знання про процес і в процесі вироблення, прийняття й реалізації політичних рішень.

2. Інший аспект трактування аналітики - це ототожнення її із прикладною політико-управлінською дисципліною, що використовує множинні методи дослідження й аргументації з метою розробки принципів і методів підготовки, прийняття і здійснення публічно-політичних рішень у проблемних ситуаціях, що є суспільно значущими.

Основоположником аналітики вважають Аристотеля, який у фундаментальній праці «**Аналітика**» заклав основи аналітичного мислення. Він дав розуміння аналізу (грец. analysis - розкладання, розчленовування, розбір) - методу дослідження, сутність якого в тому, що досліджуваний предмет подумки або практично розчленовується на елементи (ознаки, властивості, відносини), кожний з яких потім досліджується окремо як частина розчленованого цілого.

Призначення аналізу полягає в тому, щоб відокремити суттєве від несуттєвого, звести складне до більш простого. Значення аналізу в науці було обґрунтоване Р.Декартом. Видатний англійський філософ Б.Рассел вважав аналіз основним джерелом наукового прогресу як методу наукового пізнання, що дає змогу виділити й вивчити вихідні складові об'єкта.

Аналіз містить у собі такі найважливіші операції:

1. Розчленовування й диференціація змісту об'єкта, які можуть проводитися як емпіричним шляхом за допомогою застосування спостереження, так і подумки, із застосуванням методів класифікації складових об'єкта. У процесі розчленовування й диференціації залишаються відкритими такі важливі питання: по-перше, чи можна вважати спостережувані структурні одиниці, стани, зв'язки найбільш простими, далі нерозкладаними клітинками досліджуваних об'єктів; по-друге, чи всі важливі характеристики, що визначають поведінку досліджуваних об'єктів, виділені, враховані й вивчені у спостереженні; по-третє, наскільки значимі ті розбіжності між виділеними характеристиками, які тут покладені в основу їхньої класифікації.

2. Постулювання, обґрунтування здійсненого розкладання об'єкта на його складові. При цьому звертається увага на рівень розчленовування, ступінь елементарності виділених одиниць.

3. Синтез отриманих частин об'єкта в новий цілісний об'єкт і виявлення адекватності нового й старого об'єктів. Якщо вони не адекватні, то процедура розчленовування об'єкта на складові розпочинається спочатку. Якщо об'єкти виявляються адекватними, то дослідження триває далі.

4. Послідовне виділення досліджуваних характеристик та їхнє вивчення.

5. Реконструкція, синтез отриманих істин у ціле, що дає змогу одержати знання про той об'єкт, що піддавався аналітичній декомпозиції.

Аналітику не можна ототожнювати з аналізом. Вона являє собою специфічне суспільне явище, а не тільки інструмент розумової діяльності людей. Це складне поліструктурне утворення, яке можна розглядати з позиції діяльного, інституціонального, організаційного, ціннісного, гносеологічного, а також технологічного підходів.

Виходячи з перелічених можна дати таке визначення **поняття аналітики в системі фінансово-економічної безпеки** – «Аналітика представляє собою дисципліну, що об'єднує три важливих компоненти: методологію інформаційно-аналітичної роботи, організаційне забезпечення цього процесу та технологічне і методологічне забезпечення розробки і створення засобів для її здійснення (проведення)».

Таблиця

Багатогранність поняття «аналітика»

Поняття	Визначення
АНАЛІТИКА	1. Методологічна основа процесу обробки інформації
	2. Методологія пізнання, що використовується для отримання нового знання за допомогою як наукових, так й інтуїтивних методів
	3. Форма мислення та світогляду, що спирається на науковий підхід
	4. Сутність знань про процеси реального миру
	5. Засіб переробки інтуїтивних представлень у логічний, раціональний план мислення

продовження таблиці

6. Форма наукового знання, що використовується в процесах управління, перш за все - для прийняття управлінських рішень
7. Сукупність методів, за допомогою яких можна визначити приховані думки в текстах та реальних соціально-політичних та економічних процесах
8. Коротка назва інформаційно-аналітичної роботи
9. Процес узагальнення та аналізу розрізнених неповних та часто повторюваних даних про обставини
10. Процес систематизації змісту за допомогою схематизації, конструювання та моделювання сутності елементів і зв'язків
11. Процес розділення об'єкту на складові частини та наступного синтетичного об'єднання їх в певну систему
12. Принцип конструктивного спрощення для визначення форм взаємодії елементів цілого і розкриття внутрішньої структури будь-якого об'єкту вивчення
13. Ядро науково-дослідної роботи
14. Основа інтелектуальної, логічної діяльності, що направлена на вирішення практичних завдань

Оскільки сутність аналітики, як наукової дисципліни, насамперед, пов'язана з методологічною і інтелектуально-технологічною сторонами діяльності, спрямованої на вирішення завдань управління або синтезу нових знань, можна уточнити зміст поняття аналітики.

Аналітика - це цілісна сукупність принципів методологічного, організаційного і технологічного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, яка дозволяє ефективно оброблювати інформацію з метою удосконалення якості існуючих і набуття нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень.

З точки зору аналітики з питань фінансово-економічної безпеки (ФЕБ), викладені наступні процеси, що визначають сутність аналітики:

1. Процес аналізу цілей та формування завдань інформаційно-аналітичної роботи в системі ФЕБ.

2. Процес адаптивного управління збором інформації для вирішення управлінських завдань в умовах ситуації, що змінюється.

3. Процес аналізу та оцінювання отриманої інформації в контексті цілей управління, визначення сутності процесів та явищ, що спостерігаються, в системі ФЕБ.

4. Процес побудови моделі предметної галузі дослідження, об'єкту дослідження і середі його функціонування, перевірка адекватності моделі та її корекція.

5. Процес планування та проведення модельних експериментів.

6. Процес синтезу нового знання (інтерпретація результатів, прогнозування тощо), що потрібне для вирішення завдань управління.

7. Процес доведення результатів аналітичної роботи (нового знання) до суб'єкта управління (структури або особи, що приймає рішення).

Таким чином, аналітика - це, перш за все, основа інтелектуальної, логічної, розумової діяльності, що направлена на вирішення практичних завдань. В її основі лежить принцип «випередження явищ», що дозволяє установі чи окремії особі прогнозувати майбутній стан об'єкту аналізу.

2. З позиції діяльнісного підходу аналітику в системі ФЕБ можна розглядати як специфічну діяльність деякого суб'єкта у певному проблемному полі.

Зокрема, аналітична діяльність в системі ФЕБ реалізується за двома класами суб'єктів:

1. За рівнем організації

2. Залежно від належності до сфери реалізації аналітики й використання результатів.

Перший клас охоплює значний спектр суб'єктів - від спеціальних аналітичних інституцій до менеджерів організації.

До аналітичної діяльності відносять ті процедури і процеси інтелектуальної діяльності, які мають ознаки творчості, породжують нову інформацію, дозволяють виявляти нові проблеми або їх аспекти, пропонувати нетрадиційні способи їх вирішення.

Найбільш розвинутою суб'єктною формою аналітичної діяльності виступають аналітичні організації, центри, «фабрики думки». Як пише американський дослідник П.Діксон, «Вони не створюють майже нічого речовинного, крім паперів. Головний їх продукт - це теоретичні вишукування, звичайно втілені у форму звітів або досліджень, що являють собою варіанти різних заходів, оцінки, проекти, теорії, рекомендації, попередження, перспективні плани, статистичні

зведення, прогнози, описи методів, тести, аналізи або просто нові ідеї».

Реалізується аналітична діяльність аналітичними центрами, а також відділами аналітики в організаціях, які задовольняють потреби організації в значних обсягах спеціалізованої аналітичної інформації.

Аналітики - консультанти зі сторони виконують, як правило, найскладніші завдання, пов'язані з виробленням програм антикризової діяльності, модернізації організації, її досліджень. Значну роль відіграє аналітична діяльність самого керівника та його команди.

До другого класу входять аналітики залежно від основних напрямів її прояву, таких як державне управління, місцеве самоврядування, бізнес, громадянське суспільство. Тому як суб'єкти аналітичної діяльності можуть виступати аналітики цих сфер.

Ефективний розвиток аналітики вимагає підготовки фахівців у галузі аналітичної діяльності з питань ФЕБ, системного аналізу, пошуку й обробки інформації, проведення наукових досліджень. Немаловажне й те, щоб знаннями, уміннями й навичками аналізу володів кожен керівник. Тому кожного керівника певною мірою можна вважати аналітиком. Управлінський консультант-аналітик- це одна зі знакових фігур сучасного менеджменту.

За найпростішого підходу **аналітику** можна розглядати як деяку єдність пізнавально-практичного проблемного поля і аналітичних методів одержання знання. У цьому сенсі аналітика являє собою спосіб одержання знання про практичні проблеми, з якими стикається управління, і шляхи їх вирішення за допомогою застосування аналітичних методів.

За такого підходу сутність аналітики виражається у двох площинах:

1. Проблемній, що характеризує проблемне поле системи ФЕБ.
2. Методологічній, що відображає інструментарій одержання знання про проблеми і шляхи їх вирішення.

Реалізація аналітичної діяльності здійснюється, насамперед, за допомогою застосування методів пізнавальної діяльності, кожний з яких являє собою сукупність конкретних принципів, правил, прийомів і алгоритмів аналітичної діяльності, що склалися в деяку систему в процесі застосування людьми.

Значна частина аналітичних методів являють собою творчі аналітичні процедури, які мобілізують не тільки усвідомлюване дослідником знання, а й неусвідомлене, інтуїтивне, можливості якого

значно перевершують механізми усвідомлюваної інтелектуальної діяльності. Вони неефективні без латерального і творчого мислення, що являє собою прогресивний процес генерування нового знання.

Разом із тим аналіз - це робота з інформацією за допомогою методів, які можна класифікувати у три групи:

- методи пошуку і вибору інформації в інтернеті, бібліотеках, базах і накопичувачах інформації;
- методи одержання інформації на основі використання життєвого і професійного досвіду;
- методи спеціальних досліджень.

У зв'язку із викладеним вище під **аналітикою** розуміється задовольняюча деяким цінностям і стандартам діяльність щодо отримання знання про практичні проблеми, з якими стикається управління, і шляхи їх вирішення за допомогою застосування аналітичних методів.

На підставі узагальнення сформованого підходу фахівці представляють триланкову модель аналітики. Подальший розвиток аналітики неминуче приводить до оформлення в ній організаційного аспекту, що означає цілеспрямовану діяльність різного роду аналітичних організацій, перетворення аналітичної діяльності в об'єкт організації і управління.

У зв'язку із цим під аналітикою в системі ФЕБ варто розуміти задовольняючу деяким цінностям і стандартам діяльність спеціальних організацій або підрозділів системи ФЕБ або окремих осіб щодо одержання знання про практичні проблеми, з якими стикається ФЕБ, і шляхи їх вирішення за допомогою застосування аналітичних методів.

З погляду технологічного аспекту аналітична діяльність складається з таких етапів:

- 1) розробка програми проведення аналізу, що передбачає досягнення визначеності проблеми, об'єкта, предмета, цілей, завдань, гіпотез й інструментарію аналізу;
- 2) формування, пошук або укомплектування дослідницького колективу, підготовка його для аналітичної роботи;
- 3) розробка дослідницьким колективом концепції явища, яке аналізується, що дозволяє пояснити саме явище й можливі його зміни;
- 4) побудова системи показників і критеріїв, що відображають сутність проблеми, істотні властивості досліджуваного об'єкта. При

цьому важливо, щоб показники і критерії їхньої оцінки були сформульовані чітко й однозначно;

5) збирання, систематизація, обробка інформації відповідно до показників і критеріїв аналізу. При цьому застосовуються всілякі методи одержання інформації - від статистики до опитувань;

6) власне аналіз інформації, спрямований на перевірку сформульованих у програмі гіпотез, виявлення причин і закономірностей розвитку об'єкта;

7) вироблення практичних рекомендацій для органів управління за результатами вирішення виниклої проблеми;

8) складання аналітичних документів за результатами аналізу: звіту, аналітичних записок, прес-релізів та ін.

3. Спираючись на сформульовані положення сутності аналітики, можна дати класифікацію її основних різновидів в системі ФЕБ. Насамперед, підкреслимо, що класифікація аналітики недостатньо розроблена у сучасному аналітикознавстві.

Аналітична діяльність в системі ФЕБ може бути класифікована за такими ознаками:

1. Тип ціннісної орієнтації,
2. Тип об'єкта аналізу (сфери положення об'єкта),
3. Тип курируючої науки,
4. Тип домінуючого методу, рівень пізнання, місце в дослідженні,
5. Тип організації, тип кадрового забезпечення, ступінь відкритості для суспільства,
6. Тип часової детермінації.

При цьому кожний різновид аналітичної діяльності має своє призначення в суспільстві, характеризується технологічною специфікою.

Таблиця

Класифікація аналітичної діяльності в системі ФЕБ

Ознаки класифікації	Види аналітичної діяльності та їх характеристика
За типом ціннісної орієнтації	Конструктивна аналітика орієнтована на творче вирішення проблеми з погляду суспільного блага. Деструктивна аналітика спрямована на руйнування, розпалення конфліктів, досягнення результату за рахунок суспільного блага

<p>За типом об'єкта аналізу (сфери положення проблеми)</p>	<p>Економічна аналітика орієнтована на дослідження економічних явищ, об'єктів і процесів, залежно від величини об'єктів поділяється на макроекономічну і мікроекономічну аналітику.</p> <p>Екологічна аналітика осмислює екологічні системи, взаємодії людини й природи.</p> <p>Управлінська аналітика припускає дослідження управлінських систем, особливо процесів прийняття рішень.</p> <p>Соціальна аналітика припускає аналіз об'єктів, явищ і процесів соціальної сфери суспільства.</p> <p>Політична аналітика відображає політичні явища, інститути і процеси (містить у собі власне політичний аналіз й аналіз політики як об'єкта).</p> <p>Педагогічна аналітика спрямована на вивчення процесів виховання.</p> <p>Ментальна аналітика досліджує духовні процеси</p>
<p>За типом курируючої науки</p>	<p>Філософська аналітика - це осмислення всього суцього з позицій філософії.</p> <p>Аксіологічна аналітика - розуміння цінності явищ із позиції науки про цінності.</p> <p>Прогностична аналітика орієнтована на використання досягнень прогностики, осмислення явищ сьогодення з позиції запитів майбутнього.</p> <p>Історична аналітика вивчає явища минулого, а також сьогодення в аспекті наступності, з позицій історичної науки.</p> <p>Економічна аналітика - дослідження на інструментальній базі економічних наук.</p> <p>Політологічна аналітика осмислює політичні об'єкти, інститути, процеси з позиції політології.</p> <p>Соціологічна аналітика ґрунтується на вивченні суспільства і його підсистем з позицій соціологічної науки.</p> <p>Праксеологічна аналітика орієнтована на дослідження ефективності й раціональності діяльності з погляду праксеології.</p> <p>Психологічна аналітика використовує арсенал психології.</p> <p>Культурологічна аналітика застосовує культурологію.</p> <p>Етична аналітика ґрунтується на принципах етики.</p> <p>Естетична аналітика вивчає явища з позицій естетики</p>

продовження таблиці

<p>За типом домінуючого методу</p>	<p>Системна аналітика застосовує системний підхід (структурний, функціональний, структурно-функціональний). Логічна аналітика ґрунтується на інструменті логіки. Причинно-наслідкова аналітика спирається на причинно-наслідковий підхід до явищ дійсності. Проблемна аналітика припускає застосування проблемного підходу до вивчення реальності. Статистична аналітика ґрунтується на принципах і методах статистики (кореляційний, факторний, кластерний, дисперсійний, регресійний, коваріаційний різновиди аналізу). Програмно-цільова аналітика спирається на програмно-цільовий метод. Балансова аналітика ґрунтується на методі балансу. Ситуаційна аналітика припускає осмислення ситуацій</p>
<p>За рівнем пізнання</p>	<p>Методологічна аналітика припускає осмислення об'єктів і процесів з погляду принципів, методів, прийомів. Теоретична аналітика являє собою аналіз із позицій уже наявної теорії або її побудови. Емпірична, або фактологічна аналітика орієнтована на виявлення фактів та їх закономірностей</p>
<p>За місцем у дослідженні</p>	<p>Первинна аналітика виступає складовою дослідницького процесу одержання й осмислення результатів. Вторинна аналітика являє собою осмислення результатів проведених раніше досліджень</p>
<p>За типом організації</p>	<p>Аналітика державних організацій здійснюється в органах державної влади. Аналітика органів місцевого самоврядування здійснюється в органах державної влади. Аналітика організацій третього сектору здійснюється суспільними неприбутковими організаціями. Персональна аналітика здійснюється окремими аналітиками без включення їх у спеціальну організаційну структуру</p>
<p>За типом кадрів</p>	<p>Професійна аналітика здійснюється професійно підготовленими кадрами за відповідну винагороду. Непрофесійна аналітика здійснюється людьми без спеціальної професійної підготовки</p>

продовження таблиці

За ступенем відкритості для суспільства	Відкрита (публічна) аналітика характеризується публічною презентацією результатів аналізу. Закрита аналітика: результати підпадають під державну, корпоративну або службову таємницю
За типом часової детермінації	Актуальна аналітика здійснюється в межах проблем сьогодення. Ретроспективна аналітика орієнтована на проблеми минулого. Прогностична аналітика орієнтована на віддалений результат тих чи інших дій або рішень

Таким чином, **аналітика** являє собою соціальне явище, що швидко розвивається, для якого характерні деякі закономірності. Найбільш важливою серед них є інституціоналізація аналітичної діяльності, яка стає поширеним і впливовим видом соціально-економічної діяльності, що все сильніше спирається на цінності, норми й стандарти, які формуються в суспільстві.

4. Розглянемо ІАД в системі ФЕБ - як процес семантичної обробки даних, в результаті якого розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію.

Поняття «інформаційна» означає ставлення до інформації як до ресурсу, володіння всім арсеналом засобів отримання, накопичення, зберігання, обробки та видачі інформації споживачу.

У ХХ столітті аналітична діяльність набула широкого поширення і перетворилася на професійну діяльність. У багатьох країнах існують "Фабрики думки", інформаційно-аналітичні відділи та служби в державних органах, компаніях, банках, політичних партіях. Стрімко розвиваються ринки аналітичної інформації, інтелектуального продукту, методичного та програмного забезпечення.

Становлення інформаційної аналітики як особливої галузі діяльності (ІАД) в системі ФЕБ відбувалося в найкоротші терміни, в обстановці максимальної інтенсифікації всіх процесів і загострення багатьох проблем.

Незважаючи на те, що аналітична діяльність застосовувалася здавна, її класифікація та точне визначення ще не склалися. Окремі економісти дають наступне її визначення: «Інформаційна аналітика в системі ФЕБ займається виробництвом нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації прийняття рішень».

Сучасна **інформаційна аналітика** - складна комплексна діяльність, що спирається як на природний інтелект, так і на комп'ютерні технології оперування інформаційними масивами, методи математичного моделювання процесів тощо.

Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання якісно-змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись в цьому плані з науковою (виробництво нового знання) і управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю.

Характер функціонального перетинання (взаємодії) у системі «аналітика-наука» можна визначити наступним чином: з одного боку, наука і інформаційна аналітика - це інформаційні способи пізнання і наукового аналізу реальності; однак є між ними і відмінність - інформаційна аналітика, спираючись на наукове знання, загальні закономірності, найчастіше має справу з феноменологією буття, здійснюючи оцінку фактів і подій, прогнозуючи їх розвиток з обліком не тільки узагальнених типових параметрів, а й цілого ряду додаткових факторів (суб'єктивно-особистісні, випадкові і т. п.), наука виявляє насамперед фундаментальні, об'єктивні закономірності досліджуваної області, повторяє істотні зв'язки об'єктів, узагальнені параметри процесів і т. п.

Процес інформаційно-аналітичної роботи в системі ФЕБ - це сукупність спрямованих на визначений предмет операцій мислення і технологічних процедур, виконання яких в певній послідовності із використанням засобів забезпечує вирішення поставленого завдання.

Процес ІАД системі ФЕБ складається з наступних компонентів:

- Організаційний.
- Методичний.
- Інформаційний.
- Комунікаційний.
- Формування висновків і пропозицій.

Стадіями (етапами) процесу ІАД в системі ФЕБ є:

- 1) загальне знайомство з проблемою, постановкою завдання;
- 2) формування понять, їх визначення;
- 3) збір фактів, створення бази даних;
- 4) тлумачення фактів;
- 5) формування гіпотези, перевірка гіпотез;
- 6) формування висновків;
- 7) безпосередній виклад матеріалів.

Інформаційно-аналітична діяльність в системі ФЕБ - це процес семантичної оброблення даних, у результаті якої розрізнені дані перетворюються на закінчену інформаційну продукцію - аналітичний документ.

Процес семантичної обробки даних може бути представлений у вигляді деякої послідовності самостійних етапів, сукупний опис яких і дає уявлення про нього в цілому.

Наведемо одну з можливих схем організації процесу ІАД з питань ФЕБ, **представленої у вигляді алгоритмічної послідовності процедур:**

1. Розпочинається ІАД з визначення об'єкта, предмета й проблеми аналізу. даний етап включає ознайомлення з проблемою в цілому, а також із суміжними питаннями, вивчення яких може виявитися корисним; складання загального плану роботи із зазначенням терміну виконання, виконавців та основних джерел, які, ймовірно, можуть бути використані.

2. Побудова ідеальної моделі об'єкта і предмета - наступний крок. Забезпечує створення нормативної бази для подальшої аналітичної діяльності.

3. Збір фактографічних даних. Це обов'язковий етап ІАД, незалежно від області дослідження і досліджуваного явища. У першу чергу необхідним є чітке визначення використаних понять і максимально велика джерелознавча база. При підборі джерел необхідно критично ставитися до знайденої інформації.

4. Оцінка фактографічного матеріалу. Основне завдання на цьому етапі є в тому, щоб оцінити отримані дані, виділити з маси описуваних фактів ті, аналіз яких доцільно продовжити. Цей етап включає оцінку, класифікацію, аналіз і з'ясування фактів.

5. Розкриття значення фактів. Звертається увага на те, що факт несе в собі велике смислове навантаження, якщо його розглядати в сукупності з іншими фактами або додатково вказати його значення, тому необхідно всіляко добиватися найбільш повного розкриття значення кожного факту.

6. Гіпотеза. На даному етапі необхідно побудувати гіпотезу про взаємозв'язок окремих розрізнених на перший погляд фактів. Висування гіпотези полегшує з'ясування проблеми. Осмислення гіпотез носить дослідний характер. Суб'єкт "накладає" на гіпотезу призму своїх уявлень, обумовлених особистим досвідом і знанням предметної області. Побудова гіпотез притаманне будь-якій

аналітичній роботі. На початку робляться деякі припущення (гіпотези) про те, які чинники, можливо, відіграють важливу роль, а які не мають відношення до справи. Аналогічні гіпотези використовують при зборі та тлумаченні фактів, формулюванні висновків і викладів.

7. На даному етапі належить вибрати тип аналізу.

8. Обраний тип аналізу зумовлює вибір конкретних методів аналітичної діяльності, яких налічується величезна кількість.

9. Доказ. На цьому етапі необхідно довести або спростувати справедливості робочих гіпотез.

10. Висновки. Тут формулюються остаточні висновки, що є метою будь-якого інформаційного аналізу.

11. Достовірний і зрозумілий виклад результатів дослідження. Складання документа, що завершує роботу. Необхідно стежити за тим, щоб підсумковий документ був написаний на мові, що є доступною споживачеві інформаційної продукції. При необхідності для досягнення максимального ефекту можна використовувати таблиці та діаграми, мультимедійні презентації.

Володіння описаним алгоритмом семантичної обробки даних є умовою успіху в галузі ФЕБ.

Щодо специфіки аналітико-синтетичної переробки інформації в системі ФЕБ, то вона полягає в угрупованні, зіставленні, оцінці та узагальненні той і лише тієї інформації, яка явно є в певних документах, а також у поданні узагальненої інформації в компактному вигляді, зручному для її практичного використання.

При інформаційному аналізі і синтезі в системі Феб не використовується екстралінгвістичні інформація (звичайно, в тій мірі, в якій це взагалі можливо при інтелектуальної діяльності людей).

До процесів аналітико-синтетичної переробки відносяться такі процеси, як: опис; анотування; систематизація; предметизація; реферування; індексування; науковий переклад; складання оглядів; витяг з документів фактів.

Дамо визначення основних процесів аналітико-синтетичної переробки документів в системі ФЕБ:

- Складання бібліографічного опису - процес стандартизованого представлення основних даних про документ.

- Анотація - процес складання коротких відомостей, що характеризують документ з боку його змісту, спрямованості, цінності,

призначення, оформлення і походження (анотація відповідає на запитання: про що йдеться в документі?).

- Реферування - процес складання реферату, що представляє собою короткий виклад змісту документа, методики дослідження і його результатів, а також часу і місця проведення досліджень (реферат відповідає на запитання: Що містить документ?).

- Складання огляду - процес згортання інформації про безліч документів; іншими словами можна сказати, що в оглядах узагальнюються відомості, що містяться в різних документах. Розрізняють три типи оглядів: бібліографічний; реферативний (характеризується великою глибиною узагальнень); аналітичний (результат аналізу документальних джерел та оцінки; певної інтерпретації витягнутих з них фактів; їх у свою чергу підрозділяють на підсумкові, прогностичні, огляди-обґрунтування).

- Індекссування - це процес опису змісту і форми документа засобами штучного інформаційно-пошукового мови (тобто, вибір ключових слів та переклад на ППМ (інформаційно-пошукова мова) або заміна їх відповідними лексичними одиницями (індексами)).

- Науковий переклад - це переклад текстів (наукових, технічних, економічних та ін.) з однієї мови на іншу.

- Витяг фактів з документів - це такі факти, як технічні характеристики, властивості речовин і матеріалів, демографічні характеристики та інше.

Яким би чином не організовувалася інформаційно-аналітична робота, першою і тому надзвичайно важливою процедурою є **первинний аналіз** (експрес-аналіз) і **відбір релевантної інформації**.

Ця процедура служить своєрідним фільтром, який відкидає непотрібне, і захищає аналітика від інформаційного шуму (надлишковості). Зміст цієї процедури, полягає, насамперед, у встановленні сутності, важливості, точності, повноти і значимості інформації на основі її розділення (дроблення) і співставлення.

Пояснимо зміст зазначених понять.

Сутність інформації полягає у сукупності відображених в ній ознак об'єктів, систем, явищ і процесів, виділеної з більш значного обсягу. Інформація завжди відображає ступінь змінювання існуючого знання.

Важливість інформації. Інформація є важливою, якщо вона релевантна, тобто має зв'язок з вирішенням проблеми, і якщо її

використання може зробити внесок в діяльність (поточну чи заплановану).

Достовірність інформації. Не завжди легко встановити, є інформація достовірною або неправдивою, особливо якщо вона містить відомості про події, які ще не відбулися.

Основні критерії, за якими можна судити про достовірність інформації:

- критерій обґрунтованості (наявність підтверджень одержаної інформації у ряді незалежних джерел);
- критерій несуперечливості: відсутність суперечностей між окремими твердженнями, викладеними у повідомленні; відсутність суперечностей всередині групи повідомлень, які надійшли від одного і/або групи джерел за деякий відрізок часу;
- критерій авторитетності джерела і/або степені захищеності носія (документа).

Таким чином, **ІАД в системі ФЕБ** як процес, охоплює в свою чергу певні процеси як аналітичної, так і інформаційної діяльності; містить свої специфічні етапи та процедури, які необхідно опанувати фахівцям - інформаційним аналітикам.

ТЕМА 3. Сутність та завдання технології діяльності аналітиків питань фінансово-економічної безпеки

ПЛАН

1. Мета та завдання системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.
2. Основні функції, загальні принципи побудови та організація комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.
3. Технології формування системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств.

1. Основною метою аналітичної роботи в системі фінансово-економічної безпеки є – проведення діагностики фінансово-господарського стану підприємства з метою мінімізації внутрішніх та зовнішніх загроз, а також забезпечення інформаційної безпеки та захисту комерційної таємниці підприємства.

Відповідно до поставленої мети необхідне виконання таких завдань системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства:

1. Раціоналізація фінансово-аналітичних процесів, що відбуваються на підприємстві.
2. Скорочення циклів їх функціонування, за рахунок зменшення часу на виконання окремих робіт.
3. Підвищення якості аналітичної інформації з питань фінансово-економічної безпеки.
4. Забезпечення ефективного використання фінансово-аналітичної інформації в управлінні підприємством.
5. Раціональна організація праці аналітиків, зайнятих збором, обробкою та видачею аналітичної інформації, яка використовується в системі фінансово-економічної безпеки підприємства.
6. Забезпечення ефективності обліку та аналізу документів, їх вдосконалення в умовах реальних і потенційних загроз і небезпек функціонування системи економічної безпеки.

Організація аналітичного процесу з питань ФЕБ повинна забезпечити виконання наступних вимог:

1. Мінімізація шляхів збору і обробки інформації, яка використовується в системі фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Мінімізація кількості операцій та документації, пов'язаних із системою економічної безпеки.
3. Підвищення ефективності праці аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки підприємства.

2. В діяльності підприємств склалося декілька напрямків організації аналітичної роботи з питань фінансово-економічної безпеки:

1. Децентралізована форма організації аналітичної роботи - аналіз показників діяльності підприємства проводиться всіма структурними підрозділами за напрямками їх роботи.

Перевага цієї форми: кожен відділ знає свою ділянку роботи.

Недоліки:

- немає комплексності аналізу всієї фінансово-господарської роботи підприємства в цілому;
- можливе дублювання деяких питань аналізу.

2. Централізована форма - аналіз проводиться спеціальними аналітичними відділами, бюро та лабораторіями фінансово-економічного аналізу.

Функцією відділу або лабораторії фінансово-економічного аналізу є: проведення аналізу за місяць, квартал, півріччя або інший період в цілому по підприємству і в тому числі за окремими підрозділами за всією системою показників діяльності підприємства.

3. Змішана форма - аналіз проводиться окремими структурними підрозділами, а також спеціальними відділами.

Під об'єктом організації розуміють явище або процес, на який направлена організаторська діяльність.

Об'єктами організації аналізу з питань фінансово-економічної безпеки є:

- аналітичний процес;
- праця виконавців;
- забезпеченість аналізу (організаційна, інформаційна, технічна).

Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства здійснюється на основі **детального аналізу загроз** негативних впливів на фінансову безпеку і можливих збитків підприємства за реалізації цих негативних впливів, а також існуючої на підприємстві системи аналізу і оцінювання всебічних результатів його фінансово-господарської діяльності.

Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства здійснюється за такими напрямками:

1. Аналіз фінансової звітності підприємства (дослідження ліквідності, рентабельності, структури прибутку та витрат тощо);
2. Аналіз конкурентоспроможності підприємства;
3. Аналіз асортименту продукції підприємства;
4. Аналіз кваліфікації та потенціалу персоналу, системи управління підприємством;
5. Аналіз теперішньої та прогнозованої вартості капіталу;
6. Аналіз поставок і клієнтури підприємства;
7. Аналіз кредитної політики суб'єкта господарювання;
8. Аналіз динаміки цінних паперів підприємства тощо.

Оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства повинно

базуватися на таких принципах:

- відповідність параметрів оцінювання змісту процесів у системі фінансово-економічної безпеки підприємства;
- комплексність, тобто врахування всіх чинників, що впливають на загрози фінансово-економічній безпеці підприємства;
- виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз;
- періодичність оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства;
- можливість застосування необхідних запобіжних, попереджувальних, профілактичних та корегуючих заходів щодо виявлених або потенційних загроз.

3. Механізм формування системи аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства – це набір аналітичних та економічних засобів, а також система організації їх використання і контролю, за допомогою яких досягається можливість стабільного та безпечного функціонування підприємства.

Алгоритм проведення аналітичного забезпечення економічної безпеки такий:

1. Визначення структури негативних впливів за кожною функціональною складовою економічної безпеки підприємства, відокремлення об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів.

2. Формування системи заходів, що були вжиті підприємством до моменту проведення оцінки рівня його економічної безпеки для усунення негативних факторів.

3. Оцінка ефективності вжитих заходів із точки зору ефективності нейтралізації окремих факторів за кожною із функціональних складових.

4. Визначення недостатньої ефективності заходів, запроваджених із метою усунення негативних факторів та запобігання можливим негативним впливам. Визначення відповідальних за неефективність реалізації запланованих заходів із підвищення рівня безпеки.

5. Визначення переліку очікуваних негативних впливів, до якого мають бути зараховані всі можливі негативні фактор, що не були усунуті, вплив яких може поширюватись в майбутньому.

6. Розробка рекомендацій щодо усунення негативних впливів та запобігання можливим.

7. Оцінювання вартості кожного із запропонованих заходів щодо усунення негативних впливів та визначення виконавців, відповідальних за проведення заходів.

Пропонується використовувати так звану карту функціонального аналізу фінансово-економічної безпеки підприємства.

На основі карти функціонального аналізу фахівець може оцінювати економічну ефективність дій із підвищення рівня фінансово-економічної безпеки з метою запобігання можливим та реальним негативним впливам. Таке оцінювання має проводитися в розрізі функціональних складових економічної безпеки підприємства на підставі карти функціонального аналізу, а також у розрізі окремих підрозділів підприємства.

Карта функціонального аналізу фінансово-економічної безпеки підприємства

Функціональні складові	Негативні впливи						Превентивні заходи	Отриманий ефект	Ефективність заходів	Очікувані впливи		Рекомендовані заходи з їх запобігання			
	Очікувані		Реалізовані		Відвернуті					Назва	Збиток	Захід	Вартість	Виконавець	
	Назва	Збиток	Назва	Збиток	Назва	Збиток									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
2															
3															
Разом															

ТЕМА 4. Технології інформаційно-аналітичної діяльності у сфері фінансово-економічної безпеки

ПЛАН

1. Сутність та структура інформаційно-аналітичних технологій в системі ФЕБ
2. Інтегровані інформаційно-аналітичні системи та їх використання в умовах ФЕБ

3. Сутність системи НАС та її застосування в державі.

1. В Україні вже створюються відповідні інформаційно-аналітичні структури, які розробляють власні технології обробки інформації, але вони діють поки що одноосібно, роздрібно, без координації та взаємодії.

Інформаційно-аналітичні технології у сфері ФЕБ - це сукупність методів збору та обробки інформації про дослідні процеси, специфічні процеси діагностики, аналізу і синтезу, а також оцінки наслідків прийняття різноманітних варіантів рішень.

Існують різні варіанти класифікації інформаційно-аналітичних технологій, але найбільш доцільною, на думку вчених та фахівців, є типологізація за чотирма базовими ознаками, яка наведена у таблиці.

Розрізняють моніторингові, ініційовані і кумулятивні аналітичні дослідження у сфері ФЕБ.

1. **Моніторингові дослідження** призначені для довготермінового аналітичного спостереження за розвитком певної ситуації з метою забезпечення можливості апріорного синтезу управлінських рішень, які мають профілактичний або застережний характер.

2. **Ініційовані аналітичні дослідження** проводяться за раніше незапланованими дорученнями керівництва або в результаті виявлення при проведенні моніторингових досліджень нових проблемних ситуацій.

3. **Кумулятивні дослідження** характеризуються високими вимогами до оперативності їх проведення (включаючи початок і завершення), застосуванням спеціалізованих методів обробки експертної інформації.

Таблиця

Типологізація інформаційно-аналітичних технологій в системі ФЕБ

Ознаки для типологізації	Типи технологій за відповідними ознаками	Назва типу технології
1. За методом збору інформації	Масові опитування (анкетування респондентів) Спеціалізовані опитування (інтерв'ювання експертів) Опитування свідків чи тестування учасників	Респондента Експертна Тестова Фактографічна Багатоджерельна

	Контент-аналіз матеріалів ЗМІ чи офіційних документів Сукупність усіх способів збору інформації	
2. За способом обробки інформації	Ручна (традиційна) обробка інформації Автоматизована обробка інформації Автоматизована обробка інформації (без участі людини)	Ручна Автоматизована Автоматична
3. За ступенем пристосування до вирішення різноманітних завдань	Застосовується при вирішенні різних завдань Широкого профілю Спеціалізована, яка реалізує конкретне завдання	Універсальна Гнучка Спеціалізована
4. За ступенем довершеності технології	Яка реалізує один технологічний цикл Яка що пов'язує між собою незалежні технологічні ділянки	Єдина Неєдина

Для всіх видів дослідження передбачається проведення багатостороннього аналізу ситуації, що вивчається з урахуванням історії її розвитку, результатів досліджень схожих ситуацій, а також використання широкого спектра адекватних теоретичних підходів і евристичних проблем.

Зупинимося більш детально на кожному із перерахованих видів.

Моніторингові аналітичні дослідження, як правило регламентуються етапами обробки інформації, обраною тематикою і фіксованим набором джерел.

Головне тут - суворе орієнтація на конкретну постановку задачі, групу аналітиків і експертів, які забезпечують цілеспрямовану змістовну обробку інформації.

Моніторинг - безперервне спостереження за станом оточуючого середовища і управління ним шляхом своєчасного інформування про можливості настання несприятливих, критичних або неприпустимих ситуацій.

Моніторингові дослідження передбачають одержання статистичних або змістовних показників, які характеризують об'єкт

спостереження і які можна виміряти. Система спостережень будується на фіксації дискретних кількісних характеристик об'єкта спостереження, накопичуванні цих відомостей і на можливості шляхом інтелектуальної інтерпретації одержаних відомостей зробити висновки про якісний стан об'єкта. Моніторинг ґрунтується на спостереженні типових рис у поведінці об'єктів спостереження і на своєчасній фіксації на їх фоні різних відхилень від норми.

Інформаційно-аналітичний моніторинг в системі ФЕБ – це вид інформаційної діяльності, пов'язаний з процесами аналізу, синтезу інформації із застосуванням методів моделювання, експертного оцінювання, діагностики і прогнозування, що реалізуються у режимах постійного збирання інформації з традиційних і нетрадиційних джерел з метою регулярного інформаційного забезпечення користувачів.

Беручи до уваги, що в аналітичних службах одночасно ведеться декілька моніторингових досліджень, а джерел інформації може бути достатньо багато, технологію організації її збору і аналітичної обробки можна **представити поетапно**.

1. На перших етапах в аналітичній службі здійснюють прийом, реєстрацію і первинну обробку інформації, що надійшла. Ці етапи, як правило, поєднуються з традиційним процесом прийому кореспонденції за допомогою засобів автоматизації діловодства. Вхідні документи реєструються, в базу даних вводяться їх основні характеристики, включаючи назву і анотацію. Важливо, щоб анотація була змістовно орієнтована на тематику досліджень, що проводяться аналітичною службою.

2. Далі необхідно забезпечити прив'язку повних текстів документів, що поступили в електронному вигляді, до реєстраційних даних і автоматично завантажити їх в інформаційно-пошукову систему, що дозволяє в подальшому оперативно знайти необхідні фрагменти текстів документів не лише за реєстраційними даними, але і за змістом. Для цього повинні використовуватися програмно-технічні засоби, що забезпечують високоякісний пошук інформації, представленої в текстовому, графічному або в табличному вигляді.

Якщо документи надходять на паперовому носії, то доцільно перетворити їх в електронний вигляд за допомогою сканера. В цьому випадку, розпізнавання текстів не обов'язкове - інформація може зберігатися і у факсимільному вигляді (за наявності пристроїв, що запам'ятовують), оскільки процедура розпізнавання достатньо

трудомістка, а необхідність подальшого використання всього вхідного матеріалу в текстовому форматі не завжди очевидна.

3. На наступному етапі аналітичних досліджень додатково виявляється тематична або проблемна (з прив'язкою до конкретної задачі) орієнтація інформації, що надійшла, проводиться її розподіл по відповідних рубриках. Як правило, цю роботу виконують вручну висококваліфіковані фахівці, які є досвідченими і навіть беруть участь в дослідженнях.

Вона пов'язана із змістовним осмисленням інформації, що надійшла, і визначенням необхідності її використання в тому або іншому дослідженні. Головне тут - забезпечити максимальну повноту підбірки інформації по кожній вирішуваній в аналітичній службі проблемі. Жорстка тематична фільтрація інформації недопустима. Кожний кінцевий користувач, аналітик повинен мати нагоду оперативно одержувати відкриті інформаційні матеріали, навіть якщо на перших етапах вони були віднесені до суміжних для його інтересів тематичних і проблемних рубрик.

Пошук відповіді на питання про високоякісну автоматизацію розподілу (рубрикацію) вхідної текстової інформації по тематичних і проблемних рубриках продовжується вже не один десяток років, проте стосовно україномовних повнотекстових документів, на нашу думку, рішення ще не знайдено. Є теоретичні і практичні дослідження, присвячені забезпеченню високоякісного пошуку повнотекстових документів. У цілому ж аналітичні матеріали в процесі моніторингу готують експерти-аналітики. Проте і тут значне місце, особливо на заключному етапі, займають діалогові технологічні засоби редагування і візуального графічного представлення інформації. Ці технологічні компоненти використовуються в будь-якому аналітичному дослідженні і заслуговують окремого розгляду.

2. Ініційовані дослідження з питань ФЕБ відрізняються від моніторингових істотно великим впливом чинників невизначеності цілей і суб'єктивності критеріїв оцінки рішень, що ухвалюються, необхідності підтримки інформаційно-аналітичною технологією процесу постановки задачі.

Розглянемо **ініціацію моніторингового процесу**. Особливий інтерес в цьому випадку представляє вибір індикаторів, формальних характеристик, якісних і кількісних показників, що відображають аналітичну динаміку ситуації.

Це - достатньо складне завдання, яке, як показує практика, може розв'язуватися декілька місяців. Необхідно вивчити вітчизняний і зарубіжний досвід вибору інформаційних індикаторів даної проблемної ситуації, а також наявні державні і доступні комерційні джерела інформації, оцінити взаємозалежність значень показників з урахуванням тимчасової динаміки, досліджувати їх спектральні характеристики, випробувати нормуючі коефіцієнти, виділити групу аналітиків-експертів або дослідницьку організацію та ін. Головне в тому, що вибір індикаторів повинен проводитися під безпосереднім змістовним контролем кінцевого користувача, експертів-аналітиків з урахуванням сформульованої ними задачі аналітичного дослідження і з використанням відповідних програмних і методичних засобів.

Для виявлення і формулювання характеристик досліджуваної ситуації доцільно використовувати технології підтримки ухвалення рішень, що допомагають структурувати проблему, забезпечити необхідний аналіз і оцінку альтернативних характеристик ситуації з урахуванням їх суб'єктивно-інтуїтивних оцінок експертами-аналітиками. Така система допомагає структурувати стратегічну проблему і забезпечувати аналіз можливих рішень проблеми, а також дозволяє працювати в умовах великої невизначеності вибору, коли рішення конструюються з окремих елементів інших рішень аналогічних задач. Варіанти рішень порівнюються по їх якісному, словесному, а не тільки числовому опису.

У результаті ініціації або виходить деякий закінчений аналітичний результат по структуризації проблеми, вибору її рішення, або починається розглянутий вище моніторинговий аналітичний процес, або проводиться кумулятивне аналітичне дослідження.

3. Кумулятивні дослідження виділені в окремий вид, оскільки вони характеризуються високими вимогами до оперативності їх проведення (один день, тиждень - не більше), дефіцитом наявної інформації, необхідністю використання спеціалізованих методів обробки результатів її експертної оцінки.

Специфіка цих досліджень полягає в тому, що вони проводяться на основі дорадчо-ситуативної автоматизованої обробки інформації групами керівників і/або експертів-аналітиків.

Таким чином, технології інформаційно-аналітичної діяльності або інформаційно-аналітичні технології в системі ФЕБ розрізняються за різними ознаками на окремі типи та методи, серед яких розповсюдженими визнаються такі, як: моніторинг та інформаційно-

аналітичний моніторинг. Засобами таких технологій здійснюються відповідні аналітичні дослідження, серед яких виділяють: моніторингові, ініційовані і кумулятивні.

2. Інтегровані інформаційно-аналітичні системи у сфері ФЕБ визначаються як особливий клас інформаційних систем, призначених для аналітичної обробки даних, а не для автоматизації повсякденної діяльності організації.

Інформаційно-аналітичні системи об'єднують, аналізують і зберігають як єдине ціле інформацію, яка вилучена як з баз даних організації, так і із зовнішніх джерел. Сховища даних, що входять до складу інформаційно-аналітичних систем, забезпечують перетворення великих об'ємів деталізованих даних в узагальнену вивірену інформацію, яка придатна для прийняття обґрунтованих рішень. На відміну від звичайних баз даних сховища містять оброблене, впорядковане і зрозуміле керівникам представлення даних.; вони стають складальним конвеєром по підготовці інформації в інтегрованому, несуперечливому, наочному вигляді для підтримки прийняття управлінських рішень.

Створення інформаційно-аналітичних систем, що реально відповідають цілям і завданням, визнається як достатньо складний процес, що включає такі етапи:

- формування концепції,
- проектування,
- розробки,
- впровадження,
- супроводу.

Сам характер цього процесу вимагає попередньої розробки фіксованої технологічної схеми. **Технологічна схема** відповідає стандарту, що описує процеси життєвого циклу програмних засобів, послідовність робіт і завдань, що виконуються певними виконавцями. Таким чином, необхідна загальна методика створення інформаційно-аналітичних систем, що містить склад і послідовність робіт і завдань, склад ролевих функцій і породжуваних артефактів (документів, моделей, схем та ін.).

Технологія і методика створення інформаційно-аналітичних систем охоплює наступні види діяльності:

- збір, аналіз і деталізацію вимог до інформаційно-аналітичної системи, визначення пріоритетів реалізації цих вимог і постановка

завдань по їх реалізації, визначення вимог по архітектурі, надійності і захисту від несанкціонованого доступу і визначення складу даних;

- розробка проектних рішень по всіх аспектах побудови інформаційно-аналітичної системи, визначення складу джерел інформації, способів передачі даних, складу додатків організації доступу до даних, проектування архітектури, проектування баз даних;
- розробка аналітичних додатків, вибір і настройка інструментальних засобів збору, перетворення і очищення даних і організації доступу користувачів до даним, розробка метаданих, тестування, розробка документації для користувачів.

Рекомендації по виконанню робіт і завдань включають рекомендації з питань збору вимог, ідентифікації джерел даних, витягання і перетворення даних для розміщення в сховище, створення тематичних вітрин даних, розробки регламентних звітів, застосування засобів поглибленого аналізу даних, питання зберігання "історичних" даних.

3. В умовах розбудови в Україні нової економічної, а також законодавчої системи, яка базується на ідеях демократичного розвинутого суспільства, виникає необхідність створення прогресивних інформаційно-аналітичних і прогнозних технологій підтримки прийняття управлінських рішень, потужних інформаційних ресурсних центрів, комплексних систем опрацювання інформації як одного з найважливіших чинників досягнення у країні рівня сталого розвитку суспільства за рахунок запровадження стратегій випереджаючого розвитку.

У 2001 році міжвідомча комісія прийняла перший етап великого проекту, який стосується створення **інтегрованої інформаційно-аналітичної системи органів (НАС) державної влади та органів місцевого самоврядування** України, який виконувався в межах Національної програми інформатизації на замовлення Держкомзв'язку групою організацій на чолі з Інститутом кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України. При цьому основною підсистемою інформаційно-аналітичної системи органів влади та НАС в цілому є підсистема формування, інтеграції та використання інформаційних ресурсів.

В умовах постійного підвищення рівня інформатизації суспільства суттєвого значення набуває й інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади. Це об'єктивно вимагає всебічного

використання в органах державної влади сучасних інформаційних технологій та створення інформаційно-аналітичних систем.

Проект НАС визначав інфраструктуру, стандарти, нормативно-методичне забезпечення цієї системи.

Загальним завданням є забезпечення умов як для прийняття зважених, узгоджених та ефективних рішень на всіх рівнях органів державної влади, так і для реалізації широких зв'язків владних структур з громадськістю.

До напрямків функціональної інтеграції в інтегрованій інформаційно-аналітичній системі належать, насамперед, електронізація документообігу, а також процеси збору, первинної обробки інформації, введення та поповнення її джерел.

Основним джерелом інформації для органів державної влади є звітність суб'єктів економічної діяльності та інша інформація, яку подають громадяни та підприємства до державних підприємств, тому вона повинна переводитися в електронну форму.

Інтегрована інформаційно-аналітична система є багаторівневою розгалуженою глобальною організаційно-технічною системою, що будується за територіальними, галузевими та функціональними принципами. Основними територіальними й галузевими структурними одиницями інтегрованої інформаційно-аналітичної системи виступають інформаційно-аналітичні системи відповідних органів влади, які організаційно створюються ними ж, а також Центр управління Інтегрованою інформаційно-аналітичною системою.

Основними інтеграційними складовими інтегрованої інформаційно-аналітичної системи є телекомунікаційне середовище, інтегрована система управління інформаційними ресурсами, інтегрована система електронного документообігу, система управління аналітичною обробкою інформації, система зовнішніх зв'язків, система захисту інформації, нормативно-правове забезпечення.

Функціональними складовими інтегрованої інформаційно-аналітичної системи є інформаційно-аналітичні центри (ІАЦ) інформаційно-аналітичні системи (ІАС), які репрезентують в інтегрованій інформаційно-аналітичній системі відповідний орган влади ІАЦ повинні збирати оперативну інформацію, вести нормативну документацію й класифікатори, проводить оперативний та ретроспективний аналіз інформації, захист даних та технологічну підтримку діяльності центру. Інтеграційно-комунікаційні властивості

інформаційно-аналітичної системи в ІАЦ реалізують інтеграційно-комунікаційний компонент (ІКК), котрий забезпечує інтеграцію в інтегровану інформаційно-аналітичну систему.

Ряд важливих задач відводиться **Центру управління інтегрованої інформаційно-аналітичної системи**, серед яких - управління доступом розгалуженого банку даних державних інформаційних ресурсів, управління обміном даними й електронним документообігом між ІАС, розробка єдиних методологічних основ, технологій аналітичних обчислювань й виконання аналітичних дослідів за міжгалузевими напрямками, управління й підтримка телекомунікаційного середовища й системи захисту інформації інтегрованої інформаційно-аналітичної системи.

Загальні основи нормативно-правового забезпечення функціонування інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, повинні складати законодавство у сфері громадських інформаційних відносин.

Головними проблемами в галузі електронного документообігу є відсутність повної та достатньої системи державної стандартизації цієї ділянки, а також нормативного впровадження та експлуатації систем електронного документообігу.

Основними вимогами до єдиного телекомунікаційного середовища інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, є забезпечення достатніх пропускних можливостей мережі та її дієздатності в умовах впливу різноманітних дестабілізуючих факторів.

У зв'язку з високим державним статусом операцій по обміну інформацією в інтегрованій інформаційно-аналітичній системі набирає особливу вагу інформаційна безпека та захист інформації. Проблема забезпечення інформаційної безпеки інтегрованої інформаційно-аналітичної системи є комплексною, та для її розв'язання необхідно об'єднати законодавчі, адміністративні, організаційні й програмно-технічні заходи.

Важливим початковим етапом створення НАС являється виконання пілот-проекту НАС за участі обраних органів державної влади центрального та регіонального рівня. Подальше формування та впровадження НАС полягає в типізації проектних рішень для усіх рівнів ІАС галузевого, регіонального та функціонального напрямку й узгодженості та синхронізації впровадження ІАС.

Реалізація НАС може забезпечити якісно новий рівень державного управління завдяки доступності національних та світових

інформаційних ресурсів для використання, оперативності, достовірності, повноти, важливості й своєчасності отриманої інформації для прийняття рішень, незалежно від складності вирішуваних питань та об'ємів обробленої інформації, підвищення понятійності та управлінської культури в функціонуванні органів державної влади.

Отже, пріоритетами Національної програми інформатизації є створення і розвиток інтегрованих систем інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, систем захисту інформації, створення системи національних інформаційних ресурсів, інтеграція web-сайтів органів влади до Урядового порталу як основи електронного уряду, розвиток української мережі Інтернет, удосконалення організаційного, нормативно-правового забезпечення процесу побудови інформаційного суспільства.

У суспільстві функціонують декілька рівнів соціально-економічного життя, які пов'язані між собою інформацією. Результатом взаємодії є прийняття різного роду управлінських рішень. У сфері науково-технічної діяльності формуються відповідні плани досліджень, приймаються науково-технічні, національні, міжгалузеві та галузеві програми, бізнес-проекти, бізнес-технології, відбувається інвестування тощо.

Стратегічною метою управління інформацією є вихід через прогнозно-аналітичну функцію на управління іншими ресурсами, зокрема трудовими, фінансовими і матеріальними. Саме тому роль держави в управлінні інформаційними ресурсами, як замовника і координатора, є вирішальним.

Маючи інтегровані інформаційні ресурси національного значення, можна робити аналіз і прогноз, розробити варіанти управлінських рішень. Національні інтегровані ресурси працюють і забезпечують верхній рівень управління - глобальні економічні і соціально-політичні процеси. Але важливими є також інформаційні потоки, які створюються окремими фірмами, підприємствами установами, тобто розгалужений інформаційний ресурс. А в цілому процес накопичення та використання інформаційного ресурсу відноситься у більшій мірі до стадії управління знаннями.

Управління знаннями - це система яка базується на інформаційно-аналітичному забезпеченні інтелектуального управління фірмами, підприємствами, установами тощо. Управління

знаннями - це й освіта, як окремих осіб, так і організація навчання колективу, що забезпечує перехід до інтелектуального управління.

Формування **інтелектуального управління**, яке базується на інформаційно-аналітичному забезпеченні, передбачає не тільки більш повне використання інформації в діяльності фірм, але й зміну поглядів на її зміст і засоби переробки.

Інформація перестає бути допоміжною, обслуговуючою і вже розглядається не тільки як середовище, в якому здійснюється діяльність фірми, а стає стратегічним ресурсом, що дозволяє вдало обґрунтувати і вибрати вектор розвитку як у поточному періоді, так і на майбутнє інформація стає основою, базою для виробничої функції фірми.

В результаті здійснення робіт по створенню розгалуженої інформаційно-аналітичної системи, які є складовою частиною **Національної програми інформатизації України, передбачається досягнення вирішення проблем:**

- створення уніфікованої технології отримання інформаційно-аналітичної обробки і накопичення даних та розробки єдиної системи нормативних документів, що регламентує її функціонування;
- створення оперативного і повноцінного доступу користувачів до інформації національного та галузевого фондів стандартів та нормативних документів;
- актуалізації, оптимізації формування, зберігання, захисту та використання інформаційних ресурсів;
- входження до міжнародного інформаційного простору на основі єдиних наукових, організаційних, методологічних, технічних та технологічних засад.

Система підтримки прийняття рішень для складних соціальних об'єктів на базі технології ситуаційних оцінок створюється на науково-технологічних засадах моніторингу трансформаційних процесів соціальної системи, аналізу отриманої інформації та розробки вірогідних прогнозних сценаріїв розвитку.

Концептуальна модель інформаційно-аналітичної та прогнозної підтримки прийняття рішень системного геополітичного й економічного моніторингу включає такі етапи:

- проектування дослідження,
- інформаційно-аналітичне моделювання та створення прогнозних оцінок і сценаріїв,
- генерування підсумкових документів і пропозицій.

Інформаційний етап включає збір і опрацювання отриманої інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій, перевірку достовірності отриманих даних, узагальнення експертних оцінок, ведення баз даних, формування багатофункціональних інформаційних середовищ, створення авторських програм і систем, формування розгалуженого середовища інформаційних ресурсних центрів.

Передбачається, що на цьому етапі користувач має можливість одержувати основні результати роботи у вигляді матеріалів стандартної форми яка використовується у світовій практиці при запровадженні стандартів сучасного менеджменту та підтримки організаційних процесів і роботи у інформаційно-комунікаційних мережах.

Аналітичний етап включає генерування масиву актуальної інформації для подальшого аналізу, вимір подій, рівня сил і впливів основних учасників подій, виявлення найбільш гострих і актуальних проблем та конфліктів у заданому регіоні; генерацію матеріалів для політичного і економічного прогнозування (визначення найбільш імовірних шляхів розвитку ситуації в регіоні), а також оцінку рівнів прояву небажаних подій у політичній та економічній сферах.

До виконання досліджень на цьому етапі залучаються висококваліфіковані експертні групи, провідні фахівці, представники апарату управління, досвідчені політики. Це дозволяє досягти комплексності, мультидисциплінарності при підготовці інформації для прийняття та ухвалення рішень. Передбачено також застосування загальноприйнятих методик відбирання експертів і оцінки їх компетентності.

Аналітична стадія роботи закінчується обчисленнями, які дозволяють одержати ймовірні оцінки, ступені ризику розвитку ситуації та прийняття відповідних рішень за напрямками діяльності відповідних державних установ.

Концептуальна модель інформаційно-аналітичної і прогнозної підтримки прийняття рішень реалізується в автоматизованій системі, яка базується на принципах системного підходу до аналізу соціально-політичних ситуацій .

Розробка та освоєння новітніх інформаційно-аналітичних та прогнозних технологій у сфері ФЕБ забезпечить вагомий внесок у процес формування менеджменту на вищому рівні прийняття рішень.

ТЕМА 5. Техніка моніторингу та критерії оцінки результатів підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

ПЛАН

1. Визначення та оцінка стану і рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Проведення діагностики фінансово-господарського стану підприємства.
3. Визначення критеріїв та індикаторів оцінки ефективності діяльності суб'єктів системи економічної безпеки підприємства.
4. Організація і техніка проведення моніторингу оцінювання стану безпеки підприємства.

1. Залежно від масштабу виробництва для окремого підприємства визначається рівень та чинники фінансово-економічної безпеки.

У той же час у межах різних видів підприємств можуть існувати однакові чинники, які визначені станом економіки держави загалом (стан споживчого попиту, стан фінансово-кредитного сектора тощо). Проте вплив цих спільних чинників на кожен вид підприємства відрізнятиметься. Аналогічна ситуація характерна для різних підприємств залежно від їхньої галузевої приналежності.

Характеристика фінансово-економічної безпеки підприємств за масштабами їх діяльності

Ознака	Вид підприємства	Чинники безпеки
За кількістю працівників та обсягами діяльності	Малі	Стан споживчого попиту. Доступ до кредитів. Стан дозвільної системи.
	Середні	Доступ до кредитів. Стан дозвільної системи. Незабезпеченість прав власності. Формування оптимальної структури капіталу. Наявність проявів монополізму. Рейдерські атаки.

продовження таблиці

	Великі	Вплив фондового ринку. Міжнародна співпраця та інтеграція у світовий економічний простір. Розвиток технологій, запровадження інновацій. Рейдерські атаки. Дивідендна політика.
--	--------	--

Характеристика фінансово-економічної безпеки підприємств за галузевою приналежністю

Ознака	Вид підприємства	Чинники безпеки
За сферою діяльності та галузевою приналежністю	Промислові	Розвиток технологій. Наявність кваліфікованої робочої сили. Сертифікація та стандартизація
	Сільсько-господарські	Погодно-кліматичні умови. Державне регулювання галузі (встановлення мінімальних закупівельних цін, квотування експорту та імпорту).
	Будівельні, транспортні	Стан інфраструктури. Нормативно-правова база. Інвестиційний клімат.
	Торговельні	Стан купівельної спроможності населення. Конкурентоспроможність з огляду на місце розташування.
	У сфері послуг	Стан купівельної спроможності населення. Розвиток конкурентного середовища.

Процес управління фінансовою безпекою підприємства можна поділити на такі етапи:

1. Розроблення системи пріоритетних фінансових інтересів. Система фінансових інтересів повинна включати стратегію розвитку підприємства, його місію.
2. Аналіз загроз фінансовій безпеці підприємства. Цей етап включає такі операції, як виокремлення множини загроз фінансовій безпеці підприємства, оцінювання ймовірностей їх настання, розрахунок розміру можливих збитків від реалізації сподіваних або

реальних загроз, а також дослідження часткових чинників, які спричинили настання збитків.

3. Оцінювання стану та рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

Процес оцінювання стану і рівня фінансово-економічної безпеки підприємства включає такі кроки:

1) вибір критерію ефективності фінансово-економічної безпеки, який характеризує ступінь наближення підприємства до безпечного стану;

2) побудова множини показників (індикаторів) фінансової безпеки;

3) визначення порогових значень показників (індикаторів);

4) моніторинг вибраних показників і зіставлення їх фактичних значень із пороговими;

5) визначення інтегрального рівня фінансової безпеки підприємства за обраними показниками.

4. Розроблення комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки та рекомендацій щодо впровадження їх на практиці.

5. Бюджетне планування реалізації розробленого комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки підприємства.

6. Реалізація запланованих заходів у процесі здійснення господарської діяльності підприємства.

7. Контроль за ходом реалізації запланованих заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства.

8. Оперативне управління системою фінансової безпеки підприємства за допомогою механізму зворотного зв'язку, яке проявляється у коригуванні наявної або розробці нової системи заходів із забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки.

2. Характеристика станів фінансово-економічної безпеки підприємства

Послідовність оцінки і стани безпеки	Характеристики станів безпеки підприємства	Пріоритетні функціональні складові	Показники-індикатори та їх порогові значення
1. Критичний	Найвищою є ймовірність припинення діяльності	Силова, фінансова, інституційно-правова	Дохід фактичний (>доходу у точці беззбитковості); прибуток (≤ 0)

продовження таблиці

<p>2. Перед-критичний</p>	<p>Обсяги доходу є меншими або відповідають точці беззбитковості</p>	<p>Фінансова, інформаційна, маркетингова</p>	<p>Коефіцієнт поточної ліквідності (<1); коефіцієнт фінансування (≤ 1); коефіцієнт швидкої ліквідності ($\leq 0,6$); коефіцієнт автономії ($<0,5$); коефіцієнт абсолютної ліквідності ($<0,2$); коефіцієнт покриття (≤ 1); рентабельність доходу (≤ 0); коефіцієнт маневрування, коефіцієнт забезпечення власними коштами (менше середньогалузевого)</p>
<p>3. Низький</p>	<p>Забезпечується мінімально прийнятний рівень рентабельності власного капіталу</p>	<p>Фінансова, інформаційна, техніко-технологічна</p>	<p>Коефіцієнт рентабельності капіталу, фондівдача, коефіцієнт оборотності товарних запасів, коефіцієнт оборотності оборотних активів (менше середньогалузевого); коефіцієнт зносу основних</p>

			засобів, коефіцієнт довгостроково го залучення позикових коштів (більше середньогалузе вого)
4. Задовільний	Існує суттєва невідповідність забезпечення персоналом належного професійно- кваліфікацій- ного рівня, недостатньою є якість товарів	Інституційно- правова, інтелектуально- кадрова, маркетингова, техніко- технологічна	Коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати (<1); рентабельність, фондоозброєні сть (менше середньогалузе вого); плинність кадрів (більше середньогалузе вого)
5. Прийнятний	Підприємство своєчасно реалізує превентивні заходи в системі ризик- менеджменту з помірними (прийнятними) втратами, розвивається і покрощує ефективність фінансово- господарської діяльності	Економічна безпека	Коефіцієнт відношення відвернених втрат до суми ймовірного збитку внаслідок неправомірних дій та витрат на охорону (<1)

***Примітка:** процедура оцінювання передбачає послідовне проходження її етапів за логікою: згори – донизу.

Критичному рівню безпеки відповідає найнижчий стан, при якому найвищою є ймовірність припинення діяльності підприємства. Наголосимо, що нерівномірними (з огляду на безпеку підприємства) є показники ефективності використання ресурсів та, наприклад, збиток. У підприємства на стадії банкрутства суттєво знижується потреба у забезпеченні високого рівня прибутковості праці, витратомісткості. Тому про критично низький рівень фінансово-економічної безпеки свідчатимуть передусім індикатори в межах таких функціональних складових, як силова та фінансова (наявність злочинних посягань, рейдерство, неправомірні та незаконні дії з боку органів державного управління і контролю, інших ринкових суб'єктів, збитковість діяльності, незадовільні показники фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності).

Передкритичним визначимо такий стан фінансово-економічної безпеки, при якому фінансово-господарська діяльність суб'єкта господарювання неспроможна забезпечити належні обсяги доходу та є збитковою. На цьому рівні найважливішими складовими економічної безпеки виступають фінансова та інформаційна, нездатність забезпечення належного рівня яких може призвести до зниження безпеки, а отже й до ліквідації підприємства.

Індикаторами на цьому рівні забезпечення економічної безпеки, які свідчать про негативні тенденції у фінансово-господарській діяльності первинної ланки економіки, виступають коефіцієнт автономії та маневрування, а також рентабельність доходу.

При задовільному рівні фінансово-економічної безпеки підприємство здатне вести прибуткову діяльність, проте йому бракує висококваліфікованого персоналу, високою є плінність кадрів та низькою – ефективність їх праці. На цьому рівні підприємство неспроможне забезпечити споживачів товарами високої якості, що, у свою чергу, впливає на його імідж та фінансово-господарський стан.

Основними індикаторами, які характеризують задовільний стан фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання, є коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати, рентабельність діяльності підприємства, фондоозброєність та плінність кадрів.

Найвищому (прийнятному) рівню безпеки відповідає такий стан функціонування підприємства, при якому проводиться достатньо ефективна фінансово-господарська діяльність із невисокою ймовірністю настання зовнішніх та внутрішніх загроз. За такого стану

безпеки підприємством сформована надійна система її забезпечення, що дозволяє управляти всіма її функціональними складовими, своєчасно виявляти та знешкоджувати загрози.

Особливістю узагальненого нами підходу є визначення не конкретного узагальненого значення рівня безпеки, а лише характеристики її стану, причому його діагностика здійснюється різними методами та з використанням різних показників-індикаторів, що не виключає загальноприйнятих методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства, поданих в економічній літературі, а дозволяє мінімізувати їх недоліки та посилити інтегрованість застосування.

3. Для оцінки ефективності діяльності суб'єктів системи економічної безпеки підприємств використовується **індикаторний підхід** коли рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих **індикаторів**.

Вони розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, дотичних до економічної безпеки. Оцінювання економічної безпеки підприємства встановлюється, виходячи з порівняння фактичних показників його діяльності з індикаторами. Слід зазначити, що формування системи індикаторів і розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки передбачені Концепцією економічної безпеки України.

До індикаторів оцінювання фінансової безпеки підприємства запропоновано включити десять показників.

Нормативні індикатори оцінювання фінансового стану підприємства

Показники		Методика розрахунку	Нормативні значення
<i>x1</i>	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	Позичкові кошти / Власні кошти	1
<i>x2</i>	Коефіцієнт маневреності власних коштів	Грошові засоби / Капітал, що функціонує	0,3

продовження таблиці

x3	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у вартості майна підприємства	(Вартість основних засобів + сума нагромадженої амортизації) / Вартість майна підприємства за підсумком нетто-балансу	0,3
x4	Коефіцієнт покриття (проміжний, поточний)	Поточні активи / Поточні зобов'язання	0,7
x5	Загальний коефіцієнт покриття	(Грошові кошти та їх еквіваленти + дебіторська заборгованість) / Короткострокові позичкові кошти	1
x6	Коефіцієнт автономії(незалежності)	Власні кошти / Майно підприємства	0,5
x7	Коефіцієнт забезпечення запасів і витрат власними коштами	Власні оборотні кошти / Запаси та витрати	0,8
x8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Грошові кошти та їх еквіваленти / Поточні зобов'язання	1
x9	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Залучений капітал / Усього господарських коштів	0,5
x10	Загальний коефіцієнт ліквідності	Активи / Власний капітал	1

Систему фінансової безпеки підприємства аналізують за двома підходами:

1) порівняння узагальнених індикаторів досліджуваного та «еталонного» підприємств на основі віддалей між локальними показниками системи фінансової безпеки;

2) порівняння фактичного і нормативного значень інтегрального індикатора, тобто дослідження динаміки рівня фінансової безпеки підприємства й можливості її покращення.

Згідно з першим підходом визначення рівня фінансової безпеки здійснюють на основі відстані (відхилення) інтегрального показника оцінювання фінансового стану досліджуваного підприємства від нормативного значення показника рівня фінансової безпеки «еталонного» підприємства.

Міра відстані рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства від «еталонного» дорівнює

$$d(A_i, A_0) = \sqrt{\sum_{j=1}^n (X_{ij} - X_{0j})^2},$$

де $d(A_i, A_0)$ – інтегральна міра відстані рівня фінансового стану підприємства від «еталонного»;

X_{ij} – значення j -го показника для i -го підприємства;

X_{0j} – значення j -го показника для «еталонного» підприємства (нормативне значення показника).

Нормативні значення показників можна отримати за допомогою методів експертного оцінювання або з наукових джерел

Інтегральний показник $d(A_i, A_0)$ показує рівень відхилення фінансового стану i -го підприємства від «еталонного». Якщо $d(A_i, A_0) = 0$, то це означає, що на підприємстві досягнуто оптимального рівня безпеки. Зростання відстані від «еталонного» підприємства в динаміці свідчить про погіршення фінансового стану і зменшення рівня фінансової безпеки.

4. Під моніторингом оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства розуміють механізм постійного спостереження за основними показниками поточної діяльності в умовах постійних змін кон'юнктури фінансового ринку.

Побудова системи моніторингу фінансової діяльності підприємства повинна ґрунтуватися на використанні таких принципів:

1. Принцип вибору для спостереження найбільш важливих показників фінансової діяльності підприємства, які відображають пріоритетні напрями діяльності підприємства і, відповідно, фінансового контролю.

2. Принцип розроблення системи інтегральних показників, які відображають фактичні результати фінансової діяльності у розрізі різних її аспектів.

3. Принцип встановлення періодичності формування звітної бази даних, що визначається необхідністю оперативного реагування, тобто своєчасністю здійснення внутрішнього контролю за окремими аспектами фінансової діяльності.

4. Принцип встановлення критичних розмірів відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від наперед заданих, який припускає, що на кожному підприємстві, з урахуванням специфіки його діяльності, має встановлюватися величина допустимих відхилень. Розмір цих відхилень повинен зменшуватися із збільшенням величини часового періоду спостереження.

Наприклад, для декади величина відхилення може становити приблизно 20 %, для місяця – приблизно 15 %, для кварталу – приблизно 10 %.

У випадку виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від наперед заданих можна використовувати три стратегії поведінки:

1) «бездіяльність» – ця форма реагування використовується у випадку, коли величина відхилень є значно нижча за допустиме критичне відхилення;

2) «усунення відхилень» – для забезпечення виконання нормативних або планових показників діяльності підприємства доцільне розроблення і впровадження відповідних управлінських рішень;

3) «зміна системи нормативних або планових показників» – така система дій допустима в тих випадках, коли виконання встановлених нормативних і планових показників є нереальним і вимагає перегляду відповідних критичних значень.

5. Принцип виявлення резервів, який використовують для нормалізації фінансової діяльності та підвищення її ефективності, пов'язаний із застосуванням стратегії «усунення відхилення». У цьому випадку аналіз резервів проводиться з врахуванням окремих аспектів фінансової діяльності підприємства.

Розглянута система організації механізму моніторингу безпеки фінансової діяльності підприємства може використовуватися як у процесі поточної діяльності підприємства, так і для диверсифікації та зміни його стратегічних цілей розвитку.

Інтегральний показник фінансової безпеки підприємства можна визначати як суму відповідних комплексних показників

$$S\Phi БП = SY + СПФ + SДА + SPC + СИП,$$

де $S\Phi БП$ – інтегральний показник фінансової безпеки підприємства, бали;

SY – комплексний показник оцінювання ефективності управління, бали.

Цей показник враховує рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, загальну рентабельність продажу з валового прибутку, рентабельність продукції;

$СПФ$ – комплексний показник оцінювання платоспроможності та фінансової стійкості, бали. Враховує коефіцієнт поточної ліквідності, абсолютної ліквідності, співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості, забезпечення власними обіговими коштами, маневреності власного капіталу;

$SДА$ – комплексний показник оцінювання ділової активності, бали. Враховує показники оборотності активів, основних засобів, оборотних активів, грошових коштів, власного капіталу

SPC – комплексний показник оцінювання ринкової стійкості, бали. Враховує коефіцієнти автономії, фінансового ризику, маневреності оборотних активів, мобільності та індекс постійного активу;

$СИП$ – комплексний показник оцінювання інвестиційної привабливості, бали. Враховує коефіцієнт чистої виручки, показник чистого прибутку на акцію, коефіцієнт реінвестування прибутку, стійкого економічного зростання, показник маржі прибутку.

Складники фінансової безпеки ($S\Phi БП$, SY , $СПФ$, $SДА$, SPC , $СИП$) запропоновано розраховувати методом динамічної рейтингової оцінки.

ТЕМА 6. Сучасні технології проведення аналітичної роботи в галузі фінансово-економічної безпеки підприємства

ПЛАН

1. Організація аналітичної діяльності із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Методи та засоби моделювання управлінських процесів у системі економічної безпеки підприємства.

3. Запровадження передового вітчизняного та зарубіжного досвіду проведення аналітичної роботи в системі економічної безпеки підприємства.

1. Концептуальні підходи до оцінки та аналізу рівня економічної безпеки підприємства наведено в таблиці.

Таблиця

Класифікація методичних підходів до оцінки та аналізу рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

Методичний підхід (автор)	Переваги	Недоліки	Особливості застосування
Індикаторний	Можливість використання великої кількості показників та більшості сфер діяльності підприємства	Відсутність методичної бази визначення величини індикаторів, необхідність постійного її уточнення; відсутність висновку про інтегральний стан безпеки	Потребує систематичного збору та моніторингу великої кількості показників фінансово-господарської діяльності та може використовуватися на етапі оцінки й аналізу рівня безпеки
Ресурсно-функціональний	Комплексне врахування більшості характеристик економічної безпеки підприємства, простота інтерпретації результатів оцінки	Суб'єктивність експертної думки при визначенні вагових коефіцієнтів; інтеграція різнохарактерних показників може призвести до недостовірності оцінки; використання лінійної моделі дещо неадекватно описує стан безпеки	Доцільно використовувати для підприємств реального сектора економіки, оскільки дозволяє надати характеристику не тільки рівню безпеки, але й ефективності використання ресурсного потенціалу

продовження таблиці

Забезпечення програмно-управління розвитком підприємства	Використання багатовимірного аналізу, що підвищує обґрунтованість оцінки	Складність проведення аналізу та оцінки стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Інвестиційний	Дозволяє зробити висновок щодо доцільності окремих заходів посилення економічної безпеки	Недостатньо враховує рівень безпеки більшості (крім інвестиційної) функціональних складових економічної безпеки підприємства	Доцільно використовувати при розробці заходів у межах блоку «формування адаптивної реакції» підприємств
Оцінки управління ризиками	Дозволяє визначити рівень ризику як ймовірності небезпеки діяльності підприємства	Не приділяється належна увага оцінці економічної ефективності діяльності підприємства та використанню ним ресурсного забезпечення як передумов його економічної безпеки	Варто використовувати при діагностиці загроз економічній безпеці підприємства
Наявності чистого прибутку	Простота оцінки	Неврахування багатьох неекономічних функціональних складових безпеки (силової, інформаційної, інституційно-правової та ін.) й прогнозування ризиків	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Ймовірності банкрутства підприємства	Дозволяє оцінити ймовірність банкрутства як основного індикатора безпеки	Не враховує окремі складові економічної безпеки, а також тривалість	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому

		перебування підприємства у передбанкрутному стані	стані
Оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу	Забезпечує постійний моніторинг стану безпеки з урахуванням платоспроможності і ризику діяльності	Непрямої характер зв'язку між зміною ринкової вартості підприємства та рівнем його економічної безпеки	Доцільно застосовувати при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін.

Узагальнюючи вищенаведене, зробимо такі висновки у контексті вдосконалення методики оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

- економічно необґрунтованим є розрахунок узагальнюючого показника рівня безпеки (оскільки за його використання надто високим є рівень суб'єктивності встановлення вагового значення як окремих показників-індикаторів, так і функціональних складових); більш

прийнятним є визначення не інтегрального показника рівня безпеки, а узагальнюючого стану входження підприємства в економічно небезпечну зону;

- недостатньо обґрунтованим є використання однотипних показників для оцінки рівня безпеки різних (за розмірами, видами діяльності, рівнем безпеки) підприємств;

- недостатньо вдалими є принцип розрахунку рівня безпеки як міри відхилення фактичних показників його фінансово-господарської діяльності від критичних (з огляду на безпеку) та від оптимальних. Основою оцінки рівня безпеки повинне бути вивчення лише стану небезпеки діяльності підприємства.

2. Для оцінювання стану фінансової складової безпеки підприємства використовують різноманітні методи залежно від наявної інформації про її індикатори. Оцінювання рівня фінансової безпеки залежить також від того, з якою метою проводять дослідження системи фінансової безпеки.

Зокрема, можна виділити такі методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства:

- моніторинг фінансової діяльності суб'єкта господарювання;

- методи експертних оцінок;
- метод аналізу й обробки сценаріїв;
- методи оптимізації;
- теоретико-ігрові методи;
- економетричні методи;
- методи прогнозування;
- методи теорії штучних нейронних мереж;
- методи нечіткої логіки.

Розглянемо більш детально можливості застосування кожного з них.

1. Методи експертного оцінювання використовують для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів, зокрема для побудови логічних правил вибору рішень, які формують експерти на основі власних уявлень та знань про будь-яку галузь проблем; розроблення бального оцінювання рівня фінансової безпеки на основі аналізу результатів розпізнавання фактичних індикаторів фінансової безпеки за допомогою послідовних правил вибору, отриманих після навчання на запропонованих навчальних наборах індикаторів фінансової безпеки

Серед причин використання методів експертного оцінювання варто виділити неможливість отримання необхідного масиву статистичної інформації, відсутність аналогів розвитку подій, наявність невизначеності середовища функціонування об'єкта, суттєвий вплив на його розвиток чинників зовнішнього середовища.

2. Метод аналізу й обробки сценаріїв (сценарний підхід) передбачає багатоваріантний ситуаційний розгляд системи фінансової безпеки підприємства.

Сценарій – це динамічна модель майбутнього, яка описує хід подій із передбаченням ймовірності їх реалізації. Сценарій відрізняється від прогнозу тим, що завдання прогнозу – передбачити специфічну ситуацію та бути прийнятим або відхиленим із урахуванням переваг і недоліків. Сценарій є інструментом, завдяки якому визначають види прогнозів для опису майбутньої ситуації з урахуванням усіх головних чинників.

Для вдосконалення початкових прогнозів, створення нових варіантів сценарію у межах побудованої моделі доцільно використовувати засоби математичного моделювання. Застосування цього підходу дає можливість будувати ефективні системи підтримки прийняття рішень для розв'язання багатьох задач забезпечення

фінансової (економічної) безпеки, серед яких: прогнозування та аналіз результатів управлінських рішень; дослідження ефективності та порівняння організаційних заходів; вибір або побудова оптимального рішення щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства.

3. Для моделювання економічної безпеки підприємства використовують методи оптимізації, які полягають у виборі найкращого варіанта рішення із багатьох можливих (допустимих).

Допустимість кожного розв'язку визначається можливістю реалізації відповідних його наслідків за наявних ресурсів. Обмеженість ресурсів переважно виражають у вигляді системи рівнянь і(або) нерівностей, яка описує внутрішні технологічні й економічні процеси функціонування та розвитку виробничо-економічної системи, а також процеси зовнішнього середовища, які впливають на результат діяльності системи. Застосування методів оптимізації до управління фінансовою безпекою підприємства дає змогу вибрати такий режим його функціонування, який забезпечить досягнення екстремального значення цільової функції системи фінансової безпеки. Оскільки стан системи

фінансової безпеки підприємства характеризується великою кількістю показників (індикаторів), то під цільовою функцією переважно розуміють один із показників ефективності діяльності підприємства, наприклад величину прибутку (доходу) підприємства.

4. Теоретико-ігрові методи використовують для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій, тобто ситуацій, коли інтереси учасників конфлікту є протилежними або не збігаються. Умовами застосування теоретико-ігрових методів є невизначеність та неповнота інформації.

До них відносять теорію статистичних рішень, яку використовують у випадках, коли невизначеність навколишнього середовища викликана об'єктивними обставинами випадкового характеру, а також теорію ігор, яку використовують у тих випадках, коли невизначеність оточення викликана свідомими діями розумного супротивника. Методи ігрового моделювання застосовують для розв'язання задач встановлення позиції підприємства на ринку, наприклад для визначення частки ринку, яку займає підприємство, за обмеженої множини допустимих стратегій поведінки.

5. Враховуючи, що динаміка кожного індикатора системи фінансової безпеки підприємства зумовлена впливом багатьох, часто випадкових чинників, цю систему можна представити у вигляді

багатовимірною випадковою вектора, компонентами якого виступають індикатори фінансової безпеки підприємства. Для дослідження стану та поведінки таких багатовимірних об'єктів доцільно застосовувати добре розвинутий апарат **економетрії**, наприклад методи кореляційно-регресійного аналізу.

Економетричне дослідження системи фінансової безпеки підприємства дозволяє досліджувати залежності між окремими чинниками цієї системи, а також аналізувати характеристики швидкості та інтенсивності динаміки стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

6. Наступним етапом після оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства є **прогнозування її розвитку**.

Під прогнозом розуміють науково обгрунтоване судження стосовно можливих станів об'єкта в майбутньому, альтернативні напрями і терміни їх здійснення.

Під час прогнозування рівня системи фінансової безпеки підприємства необхідно враховувати динаміку внутрішнього й зовнішнього середовищ.

Залежно від джерел інформації щодо майбутнього і способу його прогнозування виділяють такі методи прогнозування, що взаємно доповнюють одне одного:

1. Експертний метод прогнозування, базований на мобілізації професійного досвіду та інтуїції висококваліфікованих експертів для одержання прогнозів, що не мають кількісних характеристик.

2. Екстраполяція, яка полягає у дослідженні ретроспективних даних про розвиток об'єкта та перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє.

7. Під нейронними мережами розуміють обчислювальні структури, що моделюють прості біологічні процеси, які асоціюються з процесами людського мозку. Вони являють собою паралельно розподілені системи, які мають здатність до адаптивного навчання збереження і репрезентації дослідницького знання.

Нейронні мережі використовують для виявлення складних залежностей за відсутності апріорних знань про досліджувану систему або процес. Можливості методів теорії штучних нейронних мереж щодо моделювання складних нелінійних залежностей зумовлюють їхнє використання для аналізу динаміки економічної безпеки. Нейронні мережі можна також використовувати для дослідження задач, розв'язування яких здійснюють за допомогою лінійних методів

і алгоритмів, а також статистичних методів аналізу (кореляційно-регресійний, кластерний, дискримінантний аналіз, аналіз часових рядів тощо).

8. Математична теорія нечітких множин і нечітка логіка є узагальненням класичної теорії множин і класичної формальної логіки. Методи нечіткої логіки використовують для моделювання фінансових систем в умовах істотної невизначеності та інтерпретації класичних ймовірнісних й експертних оцінок рівня фінансової безпеки підприємства. Теорія нечітких множин надає дослідникам високорозвинутий формальний апарат для адекватного перенесення якісних висловлювань експерта у деяке кількісне вираження.

3. У міжнародній практиці господарювання для аналізу та прогнозування діяльності підприємства в системі економічної безпеки дуже часто використовують моделі оцінювання схильності підприємства до банкрутства.

Для цього здебільшого застосовують чотири основні підходи до оцінювання та прогнозування ймовірності банкрутства підприємства:

- 1) експертні методи;
- 2) економіко-математичні методи;
- 3) методи штучного інтелекту;
- 4) методи оцінювання фінансового стану.

Найбільше застосовуються економіко-математичні методи прогнозування банкрутства підприємства, зокрема **дискримінантний аналіз банкрутства**. Згідно з цим підходом здійснюють вибір множини показників сукупності підприємств, які перебувають у кризовому стані, а на їх основі будують дискримінантну функцію (модель), за допомогою якої з певним ступенем точності прогнозують ймовірність настання банкрутства підприємства.

У процесі побудови дискримінантної функції здійснюють вибір значущих фінансових показників, для кожного з яких визначається ваговий коефіцієнт. Тоді значення інтегрального критерію Z , що характеризує фінансовий стан підприємства, можна отримати на основі такої моделі

$$Z = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n,$$

де Z – інтегральний показник фінансового стану підприємства;

a_0, a_1, \dots, a_n – параметри дискримінантної моделі, що визначають ступінь

значущості відповідного фінансового коефіцієнта;

X_1, X_2, \dots, X_n – чинники дискримінантної функції (фінансові показники).

Вільний член a_0 дискримінантної функції може набувати нульове значення.

Найбільш відомими методами, які ґрунтуються на побудові дискримінантної функції, є моделі оцінювання ймовірності банкрутства на основі Z-критерію Альтмана, модель Р. Ліса, метод рейтингового числа, прогнозна модель Таффлера, модель Спрінггейта тощо.

Дослідження системи фінансової безпеки підприємства за допомогою **методів кореляційно-регресійного аналізу (КРА)** включає декілька етапів.

1. На першому етапі економетричного дослідження системи фінансової безпеки підприємства необхідно здійснити поділ (класифікацію) всієї множини чинників на окремі групи за ступенем подібності їхньої динаміки.

2. Для проведення класифікації переважно використовують методи **кластерного аналізу** (таксономію). Процедура кластерного аналізу передбачає поділ досліджуваної сукупності показників на певні кластери (таксони) таким чином, щоб віддаль між окремими об'єктами однієї групи була меншою, ніж віддаль між об'єктами з різних груп. У цьому випадку під кластером (незалежно від його природи, фізичної структури тощо) розуміють неперервну область деякого простору з відносно високою густиною точок, яка віддалена від інших таких областей областями з відносно низькою густиною точок.

Усі відомі методи кластерного аналізу можна поділити на 7 основних груп:

- 1) ієрархічні агломеративні методи;
- 2) ієрархічні дивизимні методи;
- 3) ітеративні методи групування;
- 4) методи пошуку модальних значень густини;
- 5) факторні методи;
- 6) методи згущення;
- 7) методи на основі теорії графів.

На практиці як вимір віддалі між об'єктами, для яких ознаку класифікації можна описати за допомогою кількісних показників, використовують лінійну, евклідову, зважену евклідову, узагальнену степеневу, манхеттенську міру віддалі, міру віддалі Махаланобіса тощо. Досліджуючи якісні характеристики системи фінансової безпеки підприємства, як вимір віддалі використовують такі міри віддалі між об'єктами, як коефіцієнт Рао, коефіцієнт Хеммінга, коефіцієнт Роджерса-Танімото, коефіцієнт Жаккарда тощо.

Аналіз і прогнозування рівня фінансової безпеки підприємства можна також здійснювати за допомогою **трендових моделей**.

Для цього застосовують два підходи:

1) прогноз рівня фінансової безпеки підприємства розраховано за допомогою моделі на основі розроблених прогнозів окремих показників, які визначають рівень його фінансової безпеки;

2) прогноз рівня фінансової безпеки підприємства розроблено за допомогою побудованої трендової моделі інтегрального показника рівня фінансової безпеки.

У першому випадку спочатку розробляють трендові моделі для кожного з показників, які визначають рівень фінансової безпеки підприємства. Для кожного показника було побудовано кілька різних трендових моделей, зокрема показникову, логарифмічну, степеневу, лінійну, а також множину поліноміальних (до шостого степеня) моделей.

Вибір кращої трендової моделі здійснювали на основі значень коефіцієнта детермінації для кожної з моделей, тобто найкращою для опису динаміки відповідного показника системи фінансової безпеки підприємства вважалася трендова модель, якій відповідає найбільше значення коефіцієнта детермінації.

Аналіз рівня фінансово-економічної безпеки підприємства можна також здійснювати на основі **економетричних симульативних моделей**, тобто систем кореляційно-регресійних рівнянь, які описують залежність між змінними.

Симульативні моделі дають змогу врахувати структуру взаємозв'язків між ендогенними та екзогенними змінними, забезпечують системний підхід до дослідження фінансової безпеки підприємства.

ТЕМА 7. Методика підготовки інформаційно-аналітичних продуктів в системі ФЕБ

ПЛАН

1. Сутність методики створення документної інформаційно-аналітичної продукції в системі ФЕБ.
2. Зарубіжний досвід підготовки інформаційно-аналітичної продукції в системі ФЕБ.
3. Довідка як форма інформаційного обслуговування.
4. Технологія підготовки довідок з питань ФЕБ.

1. У процесі переробки вихідної інформації, яка міститься в первинних документах, відбувається перехід на вторинно-документальний рівень шляхом створення похідного (вторинного, інформаційного, інформаційно-аналітичного документа).

Загальну методику підготовки інформаційних (вторинних) документів в системі ФЕБ розкладають на такі послідовні операції:

- 1) уточнення інформаційної потреби споживача (споживачів) інформації, визначення кола і послідовності перегляду джерел;
- 2) визначення цільового призначення інформаційного документа, який відповідає інформаційному запиту споживача;
- 3) пошук і відбір існуючих інформаційних документів, що відповідають запиту споживача з метою відбору релевантних і пертинентних документів;
- 4) по можливості повне виявлення первинних документів, профільних з інформаційним запитом споживача (інформаційна розвідка, попередній аналіз документів);
- 5) критеріальний аналіз виявлених первинних документів та диференціація їх на "потрібні - непотрібні", відбір необхідних для здійснення аналізу і синтезу їх (проміжний аналіз);
- 6) всебічний аналіз змістових і формальних характеристик первинного документа (документів) для безпосереднього включення в процес аналітико-синтетичної обробки (остаточний аналіз);
- 7) логічне перетворення вилучених даних з метою отримання нової синтезованої інформації про предмет створення вторинного документа;

8) визначення структури та послідовний виклад змісту вторинної інформації в інформаційному документі.

Вихідним для створення інформаційного документа є конкретний інформаційний запит споживача (споживачів), який відображає його потребу у вторинній інформації.

Для того щоб мати повне уявлення про інформаційну потребу, створюють *особливий пошуковий образ запиту (ПОЗ)*, який поєднує:

- чітке словесне (вербальне) формулювання змісту інформаційної потреби,
- її межі (тобто діапазон тематичних характеристик, формальних аспектів),
- глибину запиту (історія та (або) сучасний стан розвитку теми, проблеми,
- науковий і (або) науково-популярний рівень її викладу в первинних документах тощо).

Кожний первинний і вторинний документ має свій конкретний набір специфічних ознак, що створюють пошуковий образ документа (ПОД):

- певний семантичний зміст, виражений у назві і в тексті,
- цільове призначення й адресність, автор, рік видання,
- місце виходу в світ
- та інші характеристики.

ПОД - це узагальнена програма конкретного документа, його інформаційна формула.

Відбір первинних документів для створення вторинних документів здійснюють шляхом зіставлення ПОЗ і ПОД. Результатом є вилучення первинного документа з потоку чи масиву для його всебічного аналізу та синтезу з метою включення згорнутої інформації до інформаційного документа, який містить інформацію вторинного рівня згорнання.

Відповідність у системі ПОЗ ПОД може бути частковою і повною. Показником такої відповідності є **релевантність** - смислова відповідність між інформаційним запитом і отриманим повідомленням.

У масиві виявлених джерел відбирають, як правило, те, що містить найбільшу кількість релевантних ідей з проблеми (теми) порівняно з іншими, поданих з високою інформативною компактністю, щільністю.

Основна вимога - отримати максимум інформації при мінімумі тексту, малій кількості документів, забезпечити компактність і високу інформаційну місткість вторинного документа.

ІД звичайно має типову структуру:

- обов'язкову - основну частину і вихідні дані;
- факультативну - довідково-бібліографічний апарат і додаткові відомості.

2. Досвід зарубіжної практичної ІАД який реалізується, зокрема, в інформаційно-аналітичних службах фінансових органів з метою прийняття управлінських рішень, свідчить про умовну, вироблену схему роботи над інформаційно-аналітичними документами.

Зокрема, процес роботи над складанням аналітичного документа в аналітичних відділах фінансових служб органів включає кілька стадій:

- постановка дослідницького завдання (одержання завдання);
- загальне знайомство з проблемою (історія питання);
- визначення використовуваних термінів і понять (класифікація і структурування інформації);
- накопичення знань і відомостей (персональна інформаційна база);
- пошук, відбір, перевіряння необхідної для аналізу інформації (додатковий інформаційний пошук);
- аналіз зібраної інформації (побудова гіпотези, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, визначення тенденцій, прогнози);
- формулювання підсумкових висновків (завершення дослідницької роботи);
- погодження документа з керівництвом (редагування документа);
- оформлення документа і передача його адресату (виконання завдання).

Метою аналітичних матеріалів є - задовольнити потребу фінансового апарата в інформації.

Аналітична інформація, адресована користувачам, може бути представлена у вигляді доповіді, аналітичної довідки або статті у аналітичному виданні.

Під час підготовки аналітичного документа потрібна щоденна і системна праця працівників аналітичної служби над проблемою, якої стосується проект нормативного акту. Кожний з них у межах його спеціалізації у відділі, має власний інформаційний банк, у якому

накопичуються статистичні і соціологічні дані, матеріали публікацій, стенограми виступів та інша інформація.

Персональний інформаційний банк може містити інформацію в електронному вигляді - у пам'яті комп'ютерів, а також у вигляді підбірок різних документів, довідок, публікацій і т.д.

Великі можливості для оперативного оновлення даних у персональних інформаційних банках даних забезпечують електронні інформаційні системи.

Пошукова робота здійснюється також на підприємствах, установах з метою ознайомлення зі звітністю та іншою документацією, які стосуються проблеми - об'єкта діяльності в системі ФЕБ.

Різноманітні джерела використаної інформації дозволяють не лише розширити інформаційне поле, а й перепроверити показники і факти, які аналізуються. Використання кількох інформаційних джерел є результатом прагнення одержати достовірну і підтверджену інформацію, а не наслідком простого інформаційного дублювання. При використанні багатьох інформаційних джерел висновки аналітичного документа одержують більш ширшу емпіричну базу, а питання, що розглядаються, - висвітлюються глибше і всебічніше, зменшується ймовірність припуститися серйозної помилки.

Одне з правил при підготовці аналітичних документів полягає у використанні переважно "відкритої" інформації, яка є загальнодоступною і при бажанні легко перепроверяється. Тому існує суворя вимога наявності в них довідково-бібліографічного апарату.

Використання емпіричних даних може бути ефективним лише при повному розкритті значення, яке міститься у наведених в аналітичному документі фактах, подіях і положеннях. Самі по собі ці дані мало про що говорять. Але якщо їх порівняти з аналогічними даними за попередній період, то можна зробити певне узагальнення або умовивід.

Для наочності викладення аналітичні документи повинні доповнюватися схемами, ілюстраціями, діаграмами тощо.

Підсумком роботи над аналітичним документом є висновки. Вони необхідні для надання інформаційно-аналітичному матеріалу фінальної завершеності. Змістом висновків визначається цінність і корисність аналітичного документа. Саме наявність висновків відрізняє просто інформаційну довідку від аналітичного матеріалу. У своїх висновках аналітик повинен оцінити степінь достовірності використаної інформації і, відповідно, встановлених ним на основі її

аналізу причинно-наслідкових зв'язків, визначити можливі варіанти розвитку подій і з'ясувати ймовірність вирішення проблеми завдяки виданню того чи іншого нормативного акту у наступному.

3. Одним із найпоширеніших видів відповідей на запити користувачів є **довідка**.

Довідка служить одиницею виміру змісту як довідково-бібліографічного обслуговування, так і інформаційного обслуговування в цілому.

Найчастіше **довідкою називають** власне відповідь користувачу, що є найбільш правильним, оскільки практика свідчить про доцільність розділення запитів і відповідей у процесі обліку як самостійних його об'єктів.

Класифікація довідок в системі ФЕБ

1. Для оцінки рівня обслуговування в системі ФЕБ є суттєвий поділ довідок на внутрішні і зовнішні.

Внутрішні довідки виконуються у безпосередньому контакті з користувачами.

Зовнішні довідки виконуються за запитами, які надходять від віддалених користувачів каналами зв'язку (телефон, традиційна й електронна пошта та ін.).

В останні роки отримав поширення такий різновид зовнішніх довідок як **«віртуальна»** - це довідка, яка виконана віртуальною довідковою службою в режимі on-line через мережу інтернет.

2. За формою доведення інформації до користувачів, довідки поділяються на письмові та усні.

Використання новин інформаційних технологій додало до них довідки електронні, або довідки, виконані в автоматизованому режимі.

Усна довідка визначається як сукупність відомостей про джерела інформації, що повідомляються в усній формі у відповідь на конкретний запит разового характеру, який вимагає використання довідково-бібліографічного апарату.

Дослідницька довідка - визначається як структурований "набір фактичних даних" + аналіз і синтез цих даних. Різновидом дослідницької довідки є біографічна довідка – «бібліографічна реконструкція біографії».

3. Відповідно до роду інформації, яка видається, усе різноманіття довідок прийнято зводити до чотирьох типів:

- фактографічного

- бібліографічного.

У свою чергу, бібліографічні довідки поділяються на:

- тематичні;
- уточнюючі;
- адресні.

4. Відповідно до специфіки змісту довідкового обслуговування також виділяються підвиди довідок.

Для тематичних довідок підвидами є: - довідки бібліографічні; - картографічні та ін.; для уточнюючих - довідки по встановленню місця публікації правових актів, патентні, нотографічні; для фактографічних - термінологічні довідки, по підбору цитат та ін.

Серед інших класифікацій тематичних довідок є класифікація за трудомісткістю їх виконання:

- I категорії складності;
- II категорії складності;
- III категорії складності.

Фактографічна довідка являє собою описання різних фактів, що стосуються предмета пошуку.

Фактографічні довідки поділяють на множину підвидів: подієво-хронологічні, біографічні, адресні, статистичні та ін. В якості фактографічних довідок також розглядають знайдені за запитом цитати.

Якщо пошук виявляється безуспішним, то його результатом стає негативна відповідь користувачу, оформлена довідкою з негативною відповіддю. Негативна відповідь свідчить про те, що досліджені у процесі пошуку вторинні і первинні документи не містять релевантної запитові інформації.

В управлінській, науковій та інших видах діяльності часто виникає потреба у складанні аналітичних довідок.

Під аналітичною довідкою розуміють систематизовані, узагальнені і критично оцінені відомості з проблеми з зазначенням тенденцій і усіх важливих характеристик. Складається аналітична довідка на основі наукового аналізу відомостей, отриманих із ряду джерел, матеріалів, досье, фактографічних картотек та інших джерел.

Аналітична довідка - це підготовка і видача документа, який містить короткі систематизовані дані з ключових аспектів наукових проблем, рекомендації щодо їх рішення.

Під час складання аналітичної довідки отримуються дані, аналізуються і порівнюються цифрові дані, узагальнюється отримана

інформація, а також здійснюється прогнозування і моделювання ситуації. Таким чином, аналітична довідка містить проаналізовані і синтезовані відомості в текстовій або табличній формі.

Аналітичні довідки містять інформацію з питання або проблеми, яка вимагає рішення. Звичайно аналітичні довідки мають значний обсяг тексту. Текст звичайно поділяється на три частини. У першій частині викладається підстава для складання, у другій - аналіз ситуації чи питання, у третій - висновки і пропозиції.

Наприклад, аналітична довідка про проведення наукових, соціологічних та інших досліджень в системі Феб виявляється основним підсумковим документом описових і аналітичних досліджень.

Вона значна за обсягом і має свою структуру: вступ, основну частину, заключну частину.

У **вступі** обґрунтовується необхідність проведення НДР, причини використання тих чи інших методів збирання, обробки та аналізу інформації, описується мета, завдання дослідження, його об'єкт та предмет. Дається характеристика проблемної ситуації, методи збору, обробки і аналізу інформації, обговорюється вибіркова сукупність.

Таким чином, вступна частина практично повторює основні розділи програми дослідження.

Основна частина включає аналіз одержаної інформації. Тут здійснюється групування, порівняння, співставлення результатів, наводяться таблиці, графіки. Весь цифровий матеріал аналізується, в результаті чого виявляються закономірності функціонування тих чи інших процесів та явищ.

У **заклучній частині** наводяться основні висновки та шляхи розв'язання існуючих проблем, які в свою чергу подаються у вигляді конкретних рекомендацій по впровадженню результатів дослідження в практику роботи.

4. Хоча аналітичні довідки виконуються інформаційними службами досить тривалий час, технологія підготовки довідок розроблена не досить повно. Тому виявлення технології підготовки аналітичних довідок є досить актуальним.

Розглянемо основні етапи підготовки аналітичної довідки, наведені у таблиці.

Процес виконання аналітичної довідки розпочинається з приймання запиту в усній формі чи по телефону.

Формулювання користувачем запиту часто відбувається на основі його суб'єктивних уявлень про тему. Тому тему запиту необхідно уточнити. Від цього нерідко залежить успішне задоволення запиту. При уточненні запиту тема може бути конкретизована: звужена або розширена. При уточненні запиту виділяються предмет і аспекти пошуку інформації, визначаються ключові слова, їх синоніми і основні терміни теми. Після уточнення запиту відбувається детальне вивчення теми, суті проблеми. Результатом цієї операції є список ключових слів з теми.

Таблиця

Технологічна схема підготовки аналітичної довідки в системі ФЕБ

з/п	Найменування технологічної операції	Результат
1	Приймання запиту по телефону або в усній формі	Заповнення граф журналу "Вихідні документи": №, ППП, дата надходження запиту, формулювання запиту, дані про користувача
2	Уточнення запиту (структурно-семантичний аналіз теми)	Предмет, аспекти пошуку інформації: ключові слова, дескриптори
3	Знайомство з темою	Список ключових слів
4	Розробка і затвердження програми пошуку інформації	Список джерел пошуку інформації
5	Пошук інформації відповідно з програмою	Масив бібліографічних описів документів
6	Оформлення вимог для одержання документів із фонду	Вимога користувача
7	Доставка вимог і документів з відділу книгосховища	Масив первинних документів
8	Перегляд документів, відбір фрагментів тексту, виявлення фактографічних відомостей	Неструктурований масив даних
9	Систематизація відібраних відомостей	Структурований масив даних

продовження таблиці

10	Складання тексту аналітичної довідки	Текст аналітичної довідки
11	Редагування	Редактура
12	Комп'ютерний набір тексту	Файл
13	Копіювання	Копія
14	Оповіщення замовника	Телефонний контакт, лист
15	Видача довідки	Довідка
16	Облік довідки	Записи у графі журналу "Вихідні документи": короткий зміст відповіді, дата виконання, відповідальна особа
17	Організація зворотного зв'язку	Усна форма

Наступною технологічною операцією є розробка і затвердження програми пошуку інформації. При цьому відбувається визначення кордонів, предметного поля пошуку інформації. Визначаються види джерел пошуку інформації. Відбувається виділення бібліографічних джерел інформації.

Остаточню визначається послідовність їхнього перегляду. В якості результату надається повний список джерел пошуку інформації.

Після розробки і затвердження програми пошуку інформації починається безпосередній пошук інформації відповідно до програми пошуку. Пошук доцільно розпочинати з видань енциклопедичного універсального і галузевого характеру і з пошуку інформації у фактографічних базах даних. Потім ведеться бібліографічний пошук, який може здійснюватися по наступних джерелах: ретроспективні бібліографічні показники; поточні бібліографічні показники; алфавітний каталог; систематичні каталоги і картотеки; електронний каталог; бібліографічна база даних та інші.

Наступним етапом у підготовці аналітичної довідки з питань ФЕБ є оформлення вимог і отримання документів від різних суб'єктів господарювання. Потім відбувається перегляд документів, відбір фрагментів тексту і фактографічних відомостей, а також статистичних і інформаційних звітів. Отримані відомості систематизуються, після чого складається текст аналітичної довідки і здійснюється її редагування.

Аналітична довідка, як правило, виконується одним працівником.

ТЕМА 8. Діагностика небезпек, загроз та ризиків у фінансово-економічній сфері

ПЛАН

1. Визначення зовнішніх та внутрішніх ризиків та загроз у сфері фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Аналіз ризиків та загроз економічній безпеці у всіх сферах діяльності підприємства.
3. Технології, форми та методи діагностування небезпек, загроз і ризиків, їх оцінка та мінімізація.
4. Проведення контролю та оцінки рівня фінансово-економічної безпеки на підприємстві.

1. Рівень фінансово-економічної безпеки характеризує здатність підприємства протистояти її **загрозам** або усувати збитки від негативних впливів на різноманітні аспекти безпеки.

Під **загрозою фінансово-економічній безпеці** розуміють потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності та здатні призвести до припинення його діяльності або до фінансових й інших втрат.

Загрози відображають зовнішні та внутрішні умови, в яких здійснює свою діяльність підприємство, а також взаємозв'язки підприємства з навколишнім середовищем. **Загроза** фінансовій безпеці підприємства кількісно може визначатися як величина збитку або інший інтегральний показник, що характеризує ступінь зниження економічного потенціалу підприємства.

Загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності відрізняються різноманітністю. Можна навести таку узагальнену класифікацію загроз фінансовій безпеці підприємства.

Розглянемо характеристики різних видів загроз:

1. За джерелом виникнення всі загрози можна поділити на:

- зовнішні,
- внутрішні.

Серед зовнішніх загроз виділяють розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, що не працюють у цій фірмі, промислове шпигунство, незаконні дії конкурентів, здириство з боку кримінальних структур. До зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємства

відносять також спекулятивні операції з цінними паперами підприємства, цінову та інші форми конкуренції, агресивну купівлю акцій підприємства зовнішнім інвестором, лобіювання конкурентами негативних рішень органів влади.

Серед внутрішніх загроз можна виділити такі, як розголошування власними співробітниками конфіденційної інформації, низька кваліфікація фахівців, неефективна робота служби фінансової або економічної безпеки й осіб, що відповідають за перевірки, неефективне фінансове планування та управління активами, неефективне управління ринком акцій підприємства, помилки у виборі дивідендної політики

2. Залежно від джерела виникнення загрози поділяють на:

- об'єктивні,
- суб'єктивні.

Об'єктивні загрози фінансовій безпеці підприємства спричинені чинниками та явищами навколишнього середовища і виникають незалежно від прийнятих управлінських рішень. Серед цих загроз варто відзначити стан світової фінансової кон'юнктури, суспільно-політичні процеси в країні, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Суб'єктивні загрози спричинені свідомими або несвідомими

3. Загрози поділяються за об'єктом посягань.

Об'єктами посягань виступають насамперед ресурси: трудові (персонал), матеріальні, фінансові, інформаційні. Загрози трудовим ресурсам здатні проявлятися у негативних впливах на фізичний або психологічний стан працівників з метою отримання конфіденційної інформації про підприємство. Результатом реалізації загроз матеріальним ресурсам може бути втрата або псування виробничих фондів підприємства, пошкодження будівель, приміщень, систем зв'язку, зумовлена діями чи бездіяльністю певних суб'єктів. Ненадійність постачальників та партнерів, фінансово-кредитних установ як результат реалізації загроз фінансовим ресурсам здатна спричинити втрату фінансових ресурсів, зменшення власного капіталу і зниження ринкової вартості підприємства, зменшення фінансової стійкості та ліквідності підприємства. Загрози інформаційним ресурсам полягають у несанкціонованому доступі й розголошуванні науково-технічних розробок, ноу-хау, винаходів, конфіденційної інформації підприємства тощо.

4. За можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці поділяються на:

- реальні,
- потенційні.

Реальні загрози існують об'єктивно в досліджуваний період часу або з достатньо великою ймовірністю здатні виникнути в наступні періоди, тобто їх реалізація є неминучою. Потенційні загрози можуть настати під час реалізації певних суб'єктивних чи об'єктивних умов.

5. За тривалістю дії загрози поділяють на:

- тимчасові, які діють протягом обмеженого періоду часу,
- постійні, які діють протягом усього періоду існування системи фінансової безпеки підприємства й фактично непереборні.

6. За частотою дії загрози фінансовій безпеці поділяються на:

- дноразові, виникнення яких має одноразовий характер,
- багаторазові, які проявляються час від часу або з певним інтервалом під впливом певних чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ.

7. За суб'єктами загрози поділяються на:

- загрози з боку кримінальних структур;
- загрози з боку конкурентів;
- загрози з боку контрагентів;
- загрози з боку власних працівників;
- загрози з боку держави; форс-мажорні загрози.

8. За формою збитку виділяють:

- загрози, реалізація яких завдає прямого збитку,
- загрози, реалізація яких призведе до упущеної вигоди.

Враховуючи різноманітний прояв загрози фінансовій безпеці, одну і ту ж загрозу можна одночасно відносити до різних груп класифікації.

Для досягнення максимального ступеня захисту від цих загроз необхідна певна діяльність, яка повинна забезпечити фінансову безпеку фірми. Розгляд загроз дає змогу підготувати основу для сукупного аналізування ефективності заходів, що застосовуються для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Одним із основних засобів забезпечення ефективного функціонування системи фінансової безпеки підприємства є узгоджене застосування методів оцінювання збитків як бази та інструменту контролю, а також орієнтира під час планування та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства.

2. Для проведення аналізу впливу ризиків та загроз у фінансово-економічній безпеці на фінансово-господарську діяльність підприємства доцільно передусім згрупувати їх за джерелами: напрямом діяльності; етапами технологічного процесу; ресурсним забезпеченням та етапами життєвого циклу підприємства.

Класифікація джерел загроз економічній безпеці підприємства.

Етап технологічного процесу:

- замовлення товарних (виробничих) запасів;
- транспортування;
- розвантаження, складування;
- внутрішньологістичні процеси;
- встановлення ціни, мерчендайзинг;
- реалізація товарів

Ресурсне забезпечення підприємства:

- оборотні активи;
- необоротні активи;
- персонал;
- нематеріальні активи;
- інформація

Напрямок діяльності підприємства:

- маркетинговий;
- фінансово-економічний;
- інноваційний;
- комерційний;
- матеріально-ресурсне забезпечення;
- соціальний

Етап життєвого циклу підприємства:

- створення;
- започаткування діяльності;
- розвиток;
- зрілість;
- спад;
- диверсифікація діяльності

У межах кожного з цих джерел виникають загрози погіршення життєздатності підприємства чи його функціональних складових, що потребує їх моніторингу та управління. Тому необхідно окреслити завдання і принципи забезпечення економічної безпеки підприємства, відповідно до загроз його фінансово-господарській діяльності

Джерела загроз, завдання і принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

Фактори	Джерело загрози	Головні завдання	Приоритетні принципи
Залежно від етапу життєвого циклу підприємства	Діяльність, пов'язана зі створенням підприємства та зачаткуванням його функціонування	Раціональне планування складського господарства, налагодження системної сукупності зв'язків із постачальниками	Прогнозованості при проходженні етапів життєвого циклу підприємством; цілевстановлення та визначення місії
	Фінансово-господарська діяльність	Формування ефективної логістичної системи постачання, забезпечення фінансової безпеки, розробка ефективної та дієвої конкурентної стратегії	Плановості, керованості та поступальності у розвитку
	Господарська діяльність на етапі зрілості	Створення ефективної системи моніторингу і планування діяльності, реалізації превентивних заходів безпеки	Адаптивності до змін ринкового середовища, попиту; підвищення рівня реакції на зміни зовнішнього середовища
	Функціонування на етапі спаду	Пошук можливостей вертикального та горизонтального розширення напрямів і видів діяльності, використання ресурсного забезпечення, підвищення рівня використання економ. потенціалу	Диверсифікації діяльності; оптимізації ресурсного забезпечення

продовження таблиці

	Діяльність, пов'язана з диверсифікацією або перепрофілюванням діяльності	Припинення діяльності з найменшими витратами, пошук нових видів економічної діяльності та переміщення в них капіталу	Припинення діяльності після виконання місії та цілей і проходження етапів життєвого циклу
У межах пнапрямів діяльності підприємства	Маркетингова діяльність	Дослідження ринку та цільових сегментів, розробка та використання ефективних заходів товароруху, обгрунтованої цінової політики, стимулювання попиту, раціоналізація асортиментної політики	Безперервності, оперативності, науково-інформаційної обгрунтованості політики
	Фінансова діяльність	Забезпечення високого рівня ділової активності, платоспроможності та ліквідності, стійкого фінансового стану і належного рівня доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів	Оперативності, обгрунтованості політики
	Інноваційна діяльність	Формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики, впровадження технічних, організаційних та інших нововведень	Економічної доцільності та ефективності політики

продовження таблиці

	Комерційна діяльність	Активний пошук ринків збуту, потенційних споживачів, налагодження тривалих зв'язків із ними	Обґрунтованості
За групами ресурсного забезпечення	Використання оборотних активів	Забезпечення необхідних обсягів оборотного капіталу, ефективне використання оборотних коштів	Високої швидкості обертання; повноцінності нормування
	Використання необоротних активів	Ефективне і раціональне використання виробничих приміщень та матеріально-технічної бази	Капіталізація підприємства; забезпечення активності та оновлення необоротного капіталу
	Використання персоналу	Укомплектування необхідною кількістю кваліфікованого персоналу, формування належної системи стимулювання працівників	Оптимізації структури персоналу; високого рівня укомплектованості і та кваліфікації, стабільності персоналу
	Використання нематеріальних активів	Систематичний пошук, реалізація інноваційної моделі, використання нематеріальних чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства	Високого рівня захищеності прав власності; інноваційності типу господарювання

продовження таблиці

Під час проходження етапів технологічного процесу	Замовлення товарних чи виробничих запасів	Вивчення попиту, формування надійних зв'язків із постачальниками	Плановості, своєчасності та повноти поставок
	Транспортування	Своєчасне, повне й ритмічне забезпечення товарновиробничим и запасами в належному асортименті, забезпечення ефективності логістичних процесів	Оперативності; ритмічності поставок
	Розвантаження товарів	Швидкість та оперативність навантажувально-розвантажувальних робіт	Оптимізації процесів розвантажувально-навантажувальних робіт
	Встановлення ціни, маркетингова діяльність	Узгодження інтересів конкурентності та економічної обґрунтованості цінової політики, забезпечення високої швидкості внутрішніх логістичних процесів	Науковості ціноутворення; стратегічного підходу до процесу ціноутворення; оптимальності маркетингової діяльності
	Збут продукції	Забезпечення зручності та економічної ефективності збутового процесу, надання додаткових послуг споживачам	Оперативності; ритмічності поставок

Загалом дотримання визначених нами принципів та виконання завдань дасть змогу протистояти негативним впливам зовнішнього

середовища та є основою для створення повноцінного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Для аналізу рівня фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно виділяти такі рівні ризиків підприємницької діяльності:

1. Неризикова зона (підприємство функціонує стабільно, існують резерви для динамічного розвитку підприємства).
2. Зона припустимого ризику (підприємство ризикує втратити балансний прибуток).
3. Зона критичного ризику (підприємство ризикує втратити виручку від реалізації продукції).
4. Зона катастрофічного ризику (підприємство ризикує втратити все своє майно).

3. Діагностика – це певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єктів підприємництва та фактори, що їх викликали.

Завдання, що поставлені перед діагностикою:

1. Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта підприємництва;
2. Визначення кризового середовища і виділення критичних ризиків;
3. Оцінка ймовірності настання криз та можливості банкрутства;
4. Виділення проблемних місць у роботі суб'єкта підприємництва спираючись на дані проведеного аналізу;
5. Оцінка ефективності діяльності суб'єкта підприємництва.

Види діагностики у фінансово-економічній діяльності підприємства:

- **фундаментальна діагностика**, яка включає:

- А. Визначення стадії життєвого циклу підприємства;
- Б. Ідентифікацію критичних ризиків;
- В. Комплексний аналіз з використанням коефіцієнтів;
- С. Якісний аналіз діяльності підприємства.

- **комплексна діагностика:**

- А. Комплексний аналіз з використанням коефіцієнтів;
- Б. Якісний аналіз діяльності підприємства.

- **експрес –діагностика:**

А. Проведення тест-анкетування.

Розглянемо методику проведення кожного виду діагностики :

1. **Експрес-діагностика** проводиться раз на місяць шляхом заповнення тестової анкети, побудованої з застосуванням якісних показників. За кожним критерієм виставляються бали від 0 до 10 залежно від ступеня його реалізації на підприємстві.

2. **Комплексна діагностика** проводиться щоквартально із використанням розширеної тестової анкети, в яку входить 20 критеріїв оцінки.

3. **Фундаментальна діагностика** проводить один раз на рік у період підготовки річного звіту. Її основою є комплексна діагностика, але вона більш детально характеризує критичні ризики підприємства та якісні критерії.

Тестова анкета для щомісячної діагностики фінансової безпеки підприємства (експрес-діагностика)

Критерії	Максимальна оцінка
1. Погані фінансові показники, наприклад, значення окремих статей фінансових звітів	10
2. Проведення «авральних заходів», збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згорання перспективних програм	10
3. небезпечні не фінансові системи, наприклад, погіршення якості продуктів і послуг, морального духу персоналу	10
4. Зриви у виконанні зобов'язань	10
5. Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
6. Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
7. Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами тощо	10
8. Втрата ключових контрагентів	10
9. Зниження обсягів продажів	10

продовження таблиці

10. Втрата ключових співробітників апарату управління	10
11. Максимум загальної оцінки	100
12. Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Тестова анкета для комплексної діагностики фінансової безпеки підприємства

Критерії	Максимальна оцінка
1. Погані фінансові показники, наприклад, значення окремих статей фінансових звітів	10
2. Проведення «авральних заходів», збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згорання перспективних програм	10
3. Небезпечні не фінансові системи, наприклад, погіршення якості продуктів і послуг, морального духу персоналу	10
4. Зриви у виконанні зобов'язань	10
5. Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
6. Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
7. Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами тощо	10
8. Втрата ключових контрагентів	10
9. Зниження обсягів продажів	10
10. Втрата ключових співробітників апарату управління	10
11. Хронічна недостача оборотних коштів	10
12. Висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості	10
13. Застосування у виробничому процесі устаткування з простроченими термінами експлуатації	10
14. Несприятливі зміни в портфелі замовлень	10

продовження таблиці

15. Недостатня диверсифікованість діяльності підприємств	10
16. Політичний ризик, пов'язаний з підприємством в цілому чи його ключовими розділами	10
17. Різке зменшення коштів на рахунках	10
18. Розбалансування дебіторської та кредиторської заборгованості	10
19. Конфлікти на підприємстві, звільнення керівників тощо	10
20. Недостатнє технічне та технологічне відновлення підприємства	10
21. Максимум загальної оцінки	200
22. Небезпечний рівень загальної оцінки	50

Розглянемо основні форми діагностування небезпек, загроз та ризиків, які впливають на фінансово-економічну діяльність підприємства з боку різних економічних структур.

Органи державного управління:

1. зміна законодавства;
2. корупційні дії;
3. «співпраця» влади з конкурентами;
4. бюрократичні перепони при проходженні дозвільних процедур;
5. збільшення податкового тиску;
6. підвищення мінімальної заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи;
7. введення жорстких технічних вимог;
8. ускладнення амортизаційної політики.

Споживачі:

1. істотна зміна смаків та уподобань;
2. зниження купівельної спроможності;
3. об'єднання в групи з метою впливу на рівень цін;
4. крадіжки;
5. використання недосконалості законодавства про захист прав споживачів з корисливою метою;
6. поширення неправдивої інформації про підприємство та його товари.

Постачальники:

1. навмисні недобросовісні конкурентні дії;
2. невиконання умов поставок;
3. розірвання контракту;
4. одностороння зміна (невиконання) умов договору;
5. непередбачуване збільшення цін на товари та витрат на їх постачання;
6. постачання неякісних товарів або таких, які не відповідають стандартам і нормам;
7. нездатність забезпечення підприємства новими конкурентоспроможними товарами.

Конкуренти:

1. агресивна конкурентна політика збільшення ринкової частки (у т.ч. за рахунок розвитку роздрібною мережі);
2. недобросовісна конкурентна поведінка;
3. встановлення економічно не виправданих низьких цін;
4. «співпраця» конкурентів із органами влади, спрямована на ускладнення доступу до ринку та господарських ресурсів для інших суб'єктів;
5. переманювання персоналу;
6. впровадження технічних інновацій;
7. монополізація зв'язків із постачальниками.

4. Контролем визначається процес забезпечення досягнення підприємством своїх цілей, за допомогою якого керівники досягають відповідності фактичних дій із запланованими.

Метою системи контролю – є своєчасне виявлення відхилень від нормального – запланованого перебігу провадження та здійснення адекватних управлінських заходів щодо покращання становища для забезпечення виконання розроблених планів. Досягнення встановлених цілей діяльності.

Під оцінку будемо розуміти співвідношення об'єкта з прийнятим критерієм, взірцем чи нормою.

Ці дві підсистеми взаємопов'язані між собою.

В системі фінансово-економічної безпеки виділяють три ключові складові діяльності підсистеми контролю та оцінки:

1. Методологічна складова – розробка методології оцінки рівня фінансової безпеки, участь у розробці антикризової програми;

2. Безпосередньо контроль – забезпечення достовірності даних від інших підсистем, контроль за виконанням підсистемами поставлених перед ними завдань;

3. Аналітична частина – обмін інформаційними потоками, аналіз змісту інформаційних потоків, аналіз відхилень, виявлення причин кризових ситуацій, надання рекомендацій керівнику.

У рамках дії системи фінансово-економічної безпеки підприємств здійснюють два типи контролю:

1. Поточний – здійснюється безпосередньо під час функціонування суб'єкта підприємництва та виконання антикризових заходів.

Його головною метою є відстеження відповідності фактичних результатів до поставлених завдань, а також оцінюється ступінь ефективності дій щодо забезпечення фінансової безпеки;

2. Підсумковий – здійснюється за фактом закінчення звітного періоду чи реалізації комплексу антикризових заходів.

Його мета – перевірка відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, а також оцінка ефективності розпочатих заходів та ухвалення рішення про необхідність додаткових заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Розглянемо комплекс контролю для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

1. Підсистема контролю та оцінки результатів:

- контроль за виконанням підсистемою своїх функцій;
- оцінка результативності заходів з нейтралізації кризи;
- забезпечення обміну інформаційними потоками

2. Об'єкти дії підсистеми контролю:

2.1. Діяльність

- антикризові заходи;
- поточна діяльність суб'єкта підприємництва.

2.2.Результати:

- висновки підсистеми діагностики;
- результати антикризових заходів;
- результати діяльності суб'єкта підприємництва за певний період

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Андрушків Б. М., Вовк Ю. Я, Дудкін П. Д. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство : підручник. Т. : Тернограф, 2008.
2. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади : монографія. Х. : В-во ХНЕУ, 2009.
3. Кузенко Т. Б., Мартюшева Л.С., Грачов О.В. Фінансова безпека підприємства: навч. посіб. Х. : Вид-во ХНЕУ, 2010.
4. Кузнецов О. О., Євсєєв С. П. Захист інформації та економічна безпека підприємства: монографія. Х. : В-во ХНЕУ, 2008.
5. Малярєвський Ю. Д., Лабунська С. В., Прокопішина О. В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: обліково-аналітичні аспекти : монографія. Х. : Вид-во ХНЕУ, 2009.
6. Ортинський В. Л., Керницький І. С., Живко З. Б. та ін. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. К. : Правова єдність, 2009.
7. Хома І. Б. Структурно-функціональна діагностика рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства : монографія. Вид-во НУ «Львівська політехніка", 2010.

Допоміжна література

1. Іванов І. І. Основи діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки. К. : КНЕУ, 2008. 350 с.
1. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України : монографія. К. : Текст, 2005. 350 с.
3. Ліпкан В. А. Управління системою національної безпеки України. К. : КНТ, 2006. 68 с.
4. Ловінська І. Г. Фінансова стійкість організацій як індикатор економічного потенціалу. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип.1 (23). С. 252–259.
5. Мамонтова Н. А. Умови забезпечення фінансової стійкості підприємств. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 103–107.

6. Островська О. А. Фінансовий стан та фінансова стійкість підприємств: теоретичні аспекти визначення їх суті. *Стратегія економічного розвитку України*. 2012. Вип. 4 (11). С. 180–188.
7. Пастернак-Таранушенко Г. І. Економічна безпека України. К. : Знання, 2001. 280 с.
8. Плиса В. Й. Стратегія забезпечення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в економіці України : монографія. Львів : АТБ, 2009. 142 с.
9. Приймак І. Управління ризиком втрати фінансової стійкості підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. № 19. С. 413–419.
10. Соснин А. С. Прыгунов П. Я. Менеджмент безопасности. К. : Изд-во Европ. Ун-та, 2002. 460 с.
11. Татарінов Р. В. Інформаційна база визначення фінансової стійкості підприємства. *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ*. Серія. Економічні науки. 2013. Вип 3. С. 250–256.
12. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. К. : КНЕУ. 2002. 571 с.
13. Федоренко В. І. Оцінка та діагностика фінансового стану підприємства. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 26–29.